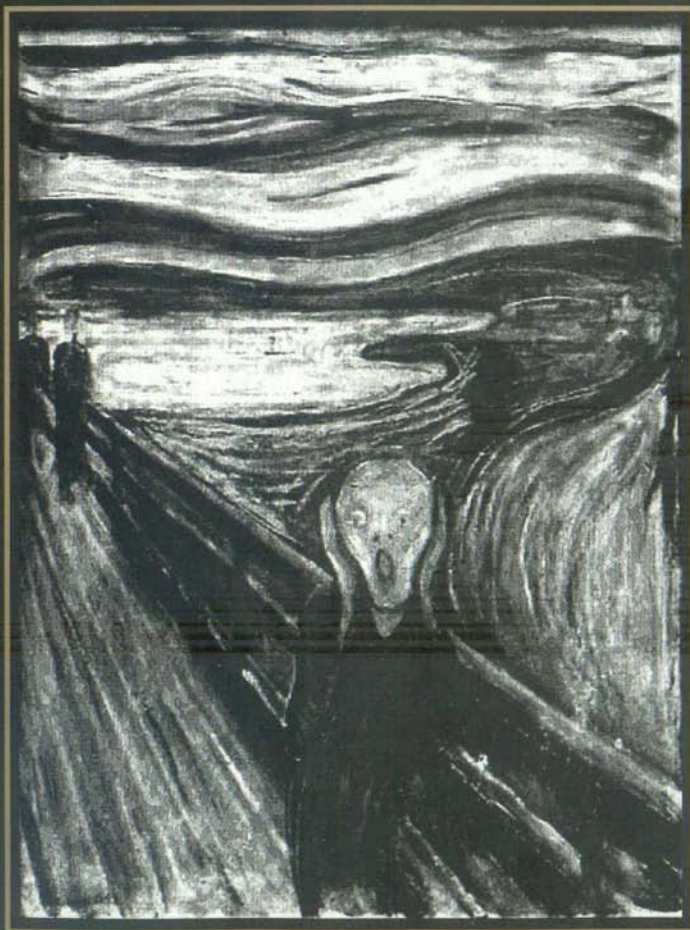

ЕМИЛ СИОРАН

КРИК БЕЗНАЂА

OKTOIX

Емил Сиоран, један од последњих киника савремене философије, рођен је 1911. у Разинари, селу у Трансилванији (Румунија). Са десет година се одвојио од породице, јер га је отац, православни свештеник, одвео у богословску школу у Сибиу. Студирао је философију у Букурешту и Берлину. У Париз одлази 1937. Године, као стипендиста Француског института у Букурешту. Три године касније одлучује да заувјек остане у Паризу, и пише на француском језику, што му је представљало велику тешкоћу. Сам је наглашавао да "за писца промијенити језик значи писати љубавно писмо помоћу рјечника". Испољавља мржњу према комунизму, због чега су његове књиге биле забрањене у земљама Источног блока. Живи особењачки, без телефона и телевизора, одбија књижевне награде и, уопште, бјежи од јавности. Умро је 1988. у Паризу.

Критичар западне цивилизације и нихилиста, ученик Шпенглера и Ничеа, Емил Сиоран, код нас је познат по књигама: *Крик безнађа*, *Крајњак преглед распадања*, *Зли демидурж*, *Сузе и свеци*, *Признања и анашеме*. Нападан као конзервативац и контрадикторни стилист, Сиоран је у последњим деценијама прошлог вијека стекао славу европских размјера. Човјекова мисија, историја, смисао постојања, све се то распада пред оштроумљем овог мислиоца. Без жеље да ствара философске системе, заправо, основано подривајући постојеће, утемељио је свој препознатљив, индивидуалистички став.

ЕМИЛ СИОРАН

КРИК БЕЗНАЂА

Емил Сиоран

КРИК БЕЗНАЂА

*Изабрао и превео с румунског
Петру Крду*

ОКТОИХ

Наслов изворника

Emil Cioran
 Pe culmile disperării, Bucuresti,
 Fundatia pentru literatură si artă "Regele Carol II"
 1934.

БИТИ ЛИРИЧАН

Зашто не можемо бити сами са собом?

Зашто трагамо за изразом и формом, покушавајући да се ослободимо садржаја и систематизујемо један хаотичан и бунтовни процес? Није ли плоднија напуштеност у нашој унутрашњој флуидности, без примисли о објективизацији, која срце само интимном бујношћу сва врења и унутрашње узнемирености. У том случају, живели бисмо интензивно, пребогато унутрашњим растом који духовна искуства проширују до потпуног испуњења. Вишеструки и издиференцирани доживљаји се развијају у плодној узаврелости. Сензација актуелности, комплексног присуства духовних садржаја рађа се као резултат овог раста, слична дизању таласа или музичком пароксизму. Бити пун себе, али не у смислу охолости већ богатства, бити измучен унутрашњом бесконачношћу и спољном напетостју, значи живети тако интензивно да осећаш како умиреш од живота. Толико је редак овај осећај и толико чудан да би га требало живети с повицима. Осећам да би требало умрети од живота и питам се да ли би имало смисла тражити објашњење. Када све што имаш као духовну прошлост тиња у теби, у тренутку бескрајне напетости, када тотално присуство актуализује затворена искуства и када ритам изгуби равнотежу и униформност, тада са врхова живота биваш ухваћен у смрти немајући страх пред њом, онај који прати мучну опсесију смрти. Тај осећај је аналоган ономе који имају

љубавници када им се на врхунцу среће појави пролазна или интензивна слика смрти или је попут тренутка несигурности када се у љубави која се рађа појави осећање краја или напуштености.

Премало је оних који таква искуства могу да подносе до краја. Увек постоји озбиљна опасност у одржавању садржаја који захтева да буде опредмећен у затварању енергије са тежњом да експлодирају, јер можеш достићи тренутак када не можеш више да савладаш незадрживу енергију. И онда разарање, произишло из нечег прецуног. Има доживљаја и опсесија са којима се не може живети. Није ли онда спас у њиховом исповедању? Страшно искуство и грозна опсесија смрти - сачувани у свести - постају рушилачки. Говорећи о смрти спасао си нешто у себи, али је истовремено умрло нешто од твог бића, јер опредмећени садржаји губе актуелност у свести. Лиризам је покушај расипања субјективности, зато што указује на тињање живота у појединцу који не може бити савладан, већ непрестано захтева израз. Бити лиричан значи не моћи остати затворен у себи. Та потреба за оспособљавањем је интензивнија уколико је лиризам унутрашњији, дубљи и концентрисанији.

Зашто је човек лиричан у болу и љубави? Зато јер та стања, мада различита по природи и оријентацији, извиру из најдубљег и најинтимнијег дна нашег бића, из значајног центра субјективности, својеврсне зоне пројекције и радијације.

Бити лиричан када живот тиња у суштественом ритму а доживљај је толико снажан да синтетизује у себи сав смисао наше личности. Оно што је јединствено и специфично у нама остварује се у тако изражајном облику да се индивидуално уздиже на раван универзалног. Најдубља субјективна искуства јесу и најуниверзалнија јер се у њима стиже до исконског фонда живота.

Права интериоризација води ка универзалности, недоступној онима који остају у периферној зони. Вулгарно тумачење универзалности види у томе више комплексну форму ширења него квалитетнији и богатији обим. Зато оно види лиризам као периферни и инфериорни феномен, производ духовне несталности уместо да схвати да лирско благо субјективности указује на једну од најзначајнијих свежина и унутрашњих дубина.

Има људи који постају лиричари само у најпресуднијим тренуцима живота; има и оних који то постају у агонији, када се актуелизује сва њихова прошлост и напада их као вртлог. Но највише их је који то постају после суштствених искустава, када побуђивање интимног фонда њиховог бића достиже пароксизам. Тако људи, који имају склоност ка објективности и безличности, туђи самима себи и туђи дубоким стварностима, када једном постану робови љубави, искушавају осећања која актуелизују све њихове личне залихе. Чињеница да скоро сви пишу поезију онда када воле потврђује да су средства конвенционалног размишљања одвећ сиромашна да би изразила унутрашњу бесконачност и да унутрашњи лиризам проналази одговарајући начин за објективизацију само у флуидном и ирационалном материјалу. Није ли искуство патње аналогно томе? Никада ниси претпоставио шта скриваш у себи и шта скрива свет, живео си на периферији и задовољан, када те најозбиљније искуство после искуства смрти (као предосећање умирања), искуство патње савладава и преноси из бесконачно компликоване области постојања у којој се твој субјективитет комеша као у вртлогу. Бити лиричан у патњи значи остварити то унутрашње сагоревање и прочишћавање, у којем ране престају да буду спољне манифестације без дубоких компликација, већ учествују у сржи нашег бића. Лиризам патње је песма крви, меса и нерава. Права

патња извире из бола. Због тога скоро све болести имају лирске врлине. Само они који вегетирају у скандалозној неосетљивости остају безлични у случају болести која увек остварује личну дубину.

Лиричар се постаје само после органске и тоталне смутње. Случајни лиризам има свој извор у спољним одређењима, са чијим нестанком имплицитно нестаје унутрашњи саговорник. Не постоји унутрашњи лиризам без зрнца унутрашње лудости. Карактеристична је чињеница да се почетак психоза одликује лирском фазом у којој све обичне рампе и границе нестају да би уступиле место једном од најплоднијих унутрашњих пијанстава. Тако се објашњава поетска производња из првих фаза психозе. Лудило би могло да буде пароксизам лиризма. Задовољавамо се похвалама лиризму да не бисмо писали похвале лудости. Лирско стање је стање с оне стране облика и система. Флуидност, унутрашњи ток спаја у један једини полет, као у идеалној конвергенцији све елементе унутрашњег живота и ствара интензиван и пун ритам. У поређењу са рафинманом културе, укочене у облицима и оквирима који све маскирају, лиризам је варварски израз. Ту је, у ствари, његова вредност: да буде варварин, то јест да буде само крв, искреност и пламен.

КАКО ЈЕ СВЕ ДАЛЕКО!

Не знам зашто треба нешто чинити на овом свету, зашто треба имати пријатеље и тежње, наде и снове. Хиљаду бих пута више волео да се повучеш у неки удаљени кутак света, где ништа од оног што чини буку и компликације овог света нема ниједан одјек? Одуставши од културе и амбиција, да ли бисмо изгубили све, не добивши ништа? Но, шта се добија на овом свету? Има оних за које ниједан добитак нема важност, који су неизлечиво несрећни и сами. Сви смо затворени једни за друге! И кад бисмо били отворени да примимо све од другог или да му читамо душу до дубина, колико бисмо осветлили његову судбину? Толико смо сами у животу, да се питаш није ли самоћа агоније симбол људског постојања. То је знак великог недостатка хтења да се живи и умире у друштву. Постоје ли миловања у последњим тренуцима? Хиљаду пута је боље умрети сам и напуштен, када те нико не види и када можеш да се угашиш без театарности и позе. Гадим се људи који се у агонији савладавају и намећу себи ставове да би остварили утисак. Сузе пеку, осим у самоћи. Сви који у агонији теже да се окруже пријатељима чине то из страха или немогућности да поднесу коначне тренутке. Они хоће да забораве смрт у главном тренутку. Зашто немају бесконачну храброст, зашто не закључају врата да би поднели луде сензације луцидно и у страху с оне стране сваке границе?

Толико смо одвојени од свега! Није ли све што постоји недоступно? Најдубља и најорганскија смрт је смрт од самоће, када је сама светлост начело смрти. У таквим тренуцима си одвојен од живота, од љубави, од смеха, од пријатеља, чак и од смрти. И, парадоксално, питаш се постоји ли ишта друго осим твог ништавила и ништавила света.

НЕМОГУЋНОСТ ЖИВЉЕЊА

Има искустава која не можеш више преживети. После њих, осећаш да, ма шта радио, нема више никаквог значења. Пошто си дотакао границе живота, пошто си живео с очајем, све што нуде те опасне маргине, свакодневни гест и обична тежња губе сваки чар и заводљивост. Ако ипак живиш, то је захваљујући моћи објективизације којом се ослобађаш кроз писање од бесконачне напетости. Стваралаштво је временски спас из канджи смрти.

Осећам да треба да пукнем због свега што ми живот и перспектива смрти нуди. Осећам да умирем од самоће, од љубави, од очајања, од мржње и од свега што ми овај свет пружа. То је као када би се у сваком живљењу надуо као балон, више од његове издржљивости. У најстравичнијој интензификацији остварује се преобраћање ка ничему. Шири се изнутра, расте до лудости, све до последње границе, на рубу светлости, где је она ота од ноћи и од пренуне пуноће; као у бестијалном вртлогу, бачен си право у ништа. Живот развија пуноћу и празнину, бујност и депресију; шта смо пред унутрашњим вртлогом који нас троши до апсурда? Осећам како живот у мени пуца од јачине и неравнотеже. То је експлозија коју не можеш савладати, која те може избацити у неизлечив ваздух. На рубовима живота имаш осећај да ниси више господар живота у себи, да је субјективитет илузија и да се у теби узбуђују силе за које

не сносиш никакву одговорност, чија еволуција нема никакве везе с личним центрирањем, с дефинисаним и индивидуалним ритмом. На рубу живота нема повода за смрт? Умреш због свега што постоји и свега што не постоји. Сваки живот је, у том смислу, скок у ништа. Када си све што ти је живот пружао доживео до пароксизма, до врхунске напетости, дошао си у стање у којем не можеш више живети јер немаш ништа. Ако и ниси достигао врхунце у свим облицима живљења довољно је да си то учинио у оним главним. А када осећаш да умреш од самоће, од очајања или љубави, они испуњавају бесконачно болну поворку. Осећање да не можеш више да живиш после таквих вртлога проистиче из чињенице трошења на чисто унутрашњем плану. Пламенови живота горе у затвореној пећи, одакле топлота не може да изађе. Људи који живе на спољњем плану избављени су од почетка; но имају ли они шта да спасу, када не познају ниједну опасност? Пароксизам унутрашњости и доживљаја води те у област где је опасност апсолутна, јер постојање, које артикулише своје корене у доживљају затегнутог савешћу, може да пориче само себе. Живот је одвише ограничен и фрагментаран да би издржао велике притиске. Нису ли мистици после великих екстаза имали осећање да не могу да наставе да живе? И шта још могу очекивати од овог света они који осећају оностраност нормалности, живот, самоћу, очајање или смрт?

СТРАСТ АПСУРДА

Немам аргументе за живот. Може ли онај који је доспео до границе још посезати за аргументима, узроцима и последицама, моралним обзирима итд? Очигледно, не. Њему за живот остају само безразложни мотиви. На врхунцу незнања, страст апсурда је једина која још баца демонску светлост на хаос. Када идеали, морални, естетски, религиозни, социјални итд. нису више кадри да управљају животом и да му одреде крај, како се живот може одржати а да не постане празнина? Само везивањем за апсурд, кроз љубав апсолутно непотребну, то јест за нешто што не може попримити конзистентност али које кроз сопствену функцију може да стимулише животну илузију.

Живим, јер плашине се не смеју, а црви не певају. Страст апсурда се може родити само у човеку у коме је све ликвидирано, али у коме се могу појавити стравична будућа преображења. Ономе који је у животу изгубио све, не преостаје ништа друго осим страсти апсурда. Јер шта њега још може да импресионира из постојања? Каква завођења? Једни кажу: жртвовање за човјечанство, за јавно добро, култ лепог итд. Волим само људе који су рашчистили - чак и накратко - с овим стварима. Само су они живели апсолутно. И само они имају право да говоре о животу. Можеш се вратити љубави и ведрини. Но, враћаш им се кроз хероизам, а не кроз несвест. Постојање које не скрива велику лудост

нема никакву вредност. Чиме се разликује од постојања једног камена, једног дрвета или неке трулежи? Но, кажем вам: треба да сакријеш велику лудост да би пожеleo да постанеш камен, дрво или трулеж. Само ако си окусио све отровне сласти апсурда, можеш бити потпуно прочишћен јер си само тада довео разарање до последњег израза. Није ли апсурдан сваки последњи израз?

***

Има људи којима је дато да окусе само отров ствари, за које је свако изненађење болно а свако искуство нов повод за мучење. Ако кажемо да ова патња има субјективне разлоге који припадају конституцији појединца, питаћу: постоји ли објективан критеријум за процњивање патње? Ко може да утврди да мој сусед пати више од мене или да је Исус патио више од свих? Не постоји објективна мера, јер се не мери спољне узбуђење или локално нерасположење организма, већ начин на који је патња доживљена и рефлектована у свести. Но, с ове тачке гледишта, хијерархија је немогућа. Сваки човек остаје са својом патњом сматрајући је апсолутном и неограниченом. И када бисмо мислили на то колико је свет патио до сада, на најстравичније агоније и најсложенија мучења, на најсвирепије смрти, на најболнија напуштања, на све кужне, на све који су живи спаљени или помрли од глади, колико би то смањило нашу патњу? Никога у агонији не може утешити мисао да су сви смртни, као што у патњи нико неће пронаћи утеху у прошлој или садашњој патњи других. Јер у овом органском, недовољном и фрагментарном свету, појединац је почео да живи интегрално, желећи да направи апсолут од свог постојања. Свако субјективно постојање је апсолут за себе. Зато човек живи као да је центар васеље-

не или центар историје, па како онда да патња не буде апсолут. Не могу да схватим патњу другог да бих тиме смањео сопствену. У овом случају, поређења немају смисла јер је патња стање унутрашње самоће; ништа споља не може да помогне. Велика је предност моћи сам патити. Шта би било када би лице човека могло адекватно да изрази сву унутрашњу патњу, када би се у изразу објективизирао сав унутрашњи бол? Да ли бисмо још могли да међусобно разговарамо? Не би ли онда требало да говоримо са шакама преко лица? Живот би доиста био немогућ када би све што имамо као бесконачност осећања било изражено у цртама лица. Нико више не би смео да се погледа у огледало, јер гротескна и трагична слика би истовремено помешала у контурама физиономије мрље и трагове крви, ране које се не могу зацелити и потоке суза који се не могу зауставити. Имао бих пуноћу препуну страве, видео бих како у свакодневној комотној иповршној хармонији букти вулкан крви, црвени гејзир, попут ватре, и гори попут безнађа, како би се све ране нашег бића неизлечиво отвориле и начиниле од нас крваву ерупцију. Само бисмо онда схватили и ценили предност самоће која нам патњу чини толико немом и недоступном. У крвавој ерупцији, у вулкану нашег бића, не би ли сва горчина, исисана из ствари, била довољна да отрује васцели наш свет? Толико горчине, толико отрова у патњи!

***

Права самоћа је једино она у којој се осећаш апсолутно изолованим између неба и земље. Ништа не треба да скреће пажњу од ових појава апсолутне изолације, већ интуиција стравичне лудности треба да открива васцелу драму човекове коначности пред бесконачношћу и

празнином овог света. Усамљеничке шетње - изузетно плодне, али и истовремено опасне - за унутрашњи живот - треба да буду такве да ништа од онога што може да помуги визију изолације човека у свету не буди занимање појединца. Да би се појачао процес интериоризације и преобраћања ка сопственом бићу, усамљеничке шетње су плодне само увече, када никакво завођење не може више да привуче пажњу и када откровења света ничу из најдубље зоне духа, одакле се одвајају од живота, из ране живота. Колико самоће треба човеку да би имао дух! Колико смрти у животу и колико унутрашњег пламена! Самоћа потиче толико од живота да цветање духа, које проистиче из виталних премештања, постаје неподношљиво. Није ли карактеристична чињеница да се против духа дижу они који имају највише духа, који познају дубоку болест што је оштетила живот да би се родио дух? Апологију духа чине здрави и дебели, који немају предосећање онога што значи дух, који никада нису осетили мучење, живот и болне антиномије у основи постојања. Они који га доиста осећају, или га охоло толеришу или га представљају као велику несрећу. Али нико није одушевљен свеукупношћу свог бића, катастрофалним откупом живота који је дух. А како да будеш одушевљен овим животом без чари, без наивности и спонтаности? Присуство духа показује увек мањак живота, много самоће и дугу патњу. Ко говори о спасењу духом? Није апсолутно тачно да би доживљавање у иманентном плану живота било пуно зебње из које је човек изишао кроз дух. Напротив, ближе је истини да се кроз дух стичу неравнотежа, зебња, али и величанственост. Шта о опасностима духа знају они који не знају ни за опасности живота? Знак је велике неизвесности бити апологет духа, као што је знак велике неравнотеже бити апологет живота. Јер за нормалног човека

живот је очигледност; само се болесник њиме одушевљава и хвали га да не би пропао. Али шта бива с оним који не може више да хвали ни живот ни дух?

ЈА И СВЕТ

Чињеница да ја постојим потврђује да свет нема никаквог смисла. Како да нађем смисао у падовима човека, драматичним и несрећним, када се све своди, у крајњој инстанци, на празнину и патњу која је закон овог света? То што је свет дозволио постојање људског примерка мог типа доказује само да су мрље на такозваном сунцу живота тако велике да ће временом да му сакрију светлост. Зверство живота ме газило и притискало, исекло ми крила у пуном лету, и покрало ми све радости на које сам имао право. Сва моја претерана ревност и сва парадоксална и луда страст коју сам уложио да бих постао сјајан појединац, сва демонска владжбина коју сам конзумирао да бих навучао будући ореол и сав занос који сам насипао за органско преображење или за унутрашње свитање, показали су се слабијим од зверства и ирационалности овога света који је просишао у мене све своје негативне и отровне резерве. Живот није отпоран на велику температуру. Због тога сам дошао до закључка да најузнемиренији људи, са унутрашњим динамизмом доведени до пароксизма, који не могу прихватити уобичајену температуру, морају пропасти. То је аспект животног демонизма, али и аспект његовог недостатка; он објашњава зашто је живот привилегија медиокритета. Само медиокритети живе на нормалној температури живота; остали се троше на температурама које живот не подноси, где не могу да дишу, осим ако се на-

лазе једном ногом с оне стране живота. Не могу донети ништа на овај свет, јер имам само један метод: метод агоније. Жалите се да су људи злочести, осветољубиви, незахвални или лицемерни? Предлажем вам метод агоније, којим ћете се привремено спасити од свих ових недостатака. Примените га на сваку генерацију, претворите га у агонију, у искуство последњих тренутака, да би у стравичном мучењу покушао велико чишћење из визије смрти. Потом га пустите и оставите да бежи од страха све док исцрпљен не падне. И гарантујем вам да је учинак неупоредиво исправнији од свих који су добијени нормалним путем. Када бих могао, довео бих вас цели свет у агонију, да бих остварио чишћење корена живота; ставио бих горуће и убедљиве пламенове на те корене, не да бих их уништио, већ да бих им дао другу снагу и другу топлину. Ватра коју бих ја упалио у овом свету, не би донела рушевине, већ космички и суштински преображај. На тај начин, живот би навикао на високу температуру и не би више био медиј за медиокритете. А можда у овом сну ни смрт не би била иманентна овом животу.

(Ове редове написах данас, 8. априла 1933, када пуних 22 године. Чудно се осећам при помисли да сам у овим годинама постао стручњак за питања у вези са смрћу.)

ПРЕДОСЕЋАЊЕ КРАЈА И АГОНИЈЕ

Да ли вам је познат стравичан осећај растапања, када се распеш да би текао попут реке, када у органском уништењу осећаш порицано сопствено присуство? Све што има конзистентност и супстанцу нестаје из тебе у исцрпљујућој флуидности после које ти остаје само глава. Ту говорим о прецизном и болном осећају, а не о неодређеном и недетерминисаном. Осећаш да је од тебе остала само глава; глава без супстрата и основе, без тела, изолована као у халуцинацији. Нема ништа од сладострасног и нејасног краја који окушаваш у контемплацији на обали мора или у меланхоличним сањарењима већ је то крај који те конзумира и растура. Тада ти не одговара ниједан напор, ниједна нада и ниједна илузија. Остати глуп од сопствене катастрофе, неспособан да ступиш у акцију или да мислиш обавијен хладном и тешком тамом, остати сам као у ноћним халуцинацијама или осамљен као у тужним тренуцима значи достићи негативну границу живота, апсолутну температуру где ће се заледити последња животна илузија. И у том осећају свршетка откриваће се прави смисао агоније која није борба из фантазије или произвољна страст већ трзај живота у канджама смрти. Са мало вероватноће за живот не можеш одвојити мисао агоније од мисли свршетка и смрти. Агонија као борба? Али борба с ким и због чега? Апсолутно је лажно тумачење агоније као усхићеног заноса сопствене излишности или као немира са конач-

ношћу у себи самој. У ствари, агонија значи слом између живота и смрти. Ако је смрт иманентна животу, скоро васцели живот је агонија. Али ја називам агоничним само оне драматичне тренутке борбе између живота и смрти када је феномен присуства смрти доживљен свесно и болно. Права агонија је она у којој прелазиш кроз празнину у смрт, када те осећај свршетка неизлечиво конзумира и када смрт побеђује. У свакој истинитој агонији је тријумф смрти, чак и ако после тренутака свршетка наставиш да живиш.

Где је борба из фантазије у тој утучености? Свака агонија нема коначан карактер. Није ли она попут болести коју не можемо више да излечимо али која нас непрекидано мучи? Агонични тренуци указују на напредак смрти у животу, на драму свести која је проистекла из рушења равнотеже између живота и смрти. Они су могући само у оним осећајима свршетака који спуштају живот ка својој апсолутној нули. Учесталост агоничних тренутака показатељ је распадања и рушења. Смрт је нешто одвратно, једина опсесија која не може постати сласт. Чак и кад хоћеш да умреш, то чиниш са имплицитним жаљењем због своје жеље. *Хоћу да умрем, али жалим што хоћу да мрем.* То је осећај свих који напуштају празнину. *Најперверзнији осећај је осећај смрти.* А када замислиш да има људи који не могу спаваати због перверзне опсесије смрћу! Како би ти хтео да ништа не знам о себи и о овом свету!

ГРОТЕСКНО И ОЧАЈАЊЕ

Од вишеструких облика гротескног најчуднијим и најкомпликованијим чини ми се онај који има корене у очајању. Остали имају за циљ пароксизам периферијске природе. Но, важно је, гротескно није појмљиво без пароксизма. А који је пароксизам дубљи и органскији од пароксизма очајања? Гротескно јавља се само у пароксизму негативних стања, када се остварују велика комешања из мањка живота; то је ускићење у негативитету.

И није лудо окретање ка негативитету, у том бестијалном измотавању, мученичком и парадоксалном, када црте и контуре лица скрећу у облике чудновате изражајности, када је оријентација погледа отета од удаљених светлости и сенки, а мисао прати кривудања таквог грча. Право интензивно и неизлечиво очајање не може да се објективизира осим у гротескним изразима. Јер гротескно је апсолутна негација ведрога, стање чистоте, провидности и луцидности, толико далеко од очајања, из којег се не може рађати првенствено ништа осим хаоса и празнине.

Да ли сте икада имали бестијално и ужасно задовољство да себе погледате у огледалу после безбројних ноћи без сна; да ли сте осетили мучење несанице, када читавих ноћи бројиш сваки трен, када си сам на овом свету, када је твоја драма најсуштаственија у историји, а ова историја нема никаквог значаја, и не постоји више, када у теби расту најстравичнији пламичци, а твоје по-

стојање јавља се јединствено и само у свету рођеном само да би трошио своју агонију, јесте ли осетили све безбројне тренутке, бескрајне попут патње, да бисте онда када се погледате имали слику гротескног? То је оштити грч, измотавање, напетост последњих тренутака, којима се придружује белило најдемонскије заводљивости, бледило човека који је прошао кроз најстравичније провалије таме. Зар ова гротеска није изникла као израз безнађа попут провалије? Нема ли он нешто од понорног вртлога великих дубина, од оне заводљивости бескрајног која се отвара пред нама да би нас прогутала и којој се покорavamo као фаталности? Како би добро било да можеш да преминеш бацајући се у бескрајну празнину! Комплексност гротескног које извире из безнађа садржи се у његовој моћи да укаже на унутрашњу бескрајност и пароксизам најекстремније тензије. Како би још могао овај пароксизам да се објективизира у пријатном таласању линија или у чистоти контура? Гротескно пориче суштаствено класично као што пориче идеју о стилу хармоније или савршенства.

Да он најчешће скрива интимне трагедије које се не изражавају непосредно, то је очигледно за оног који схвата вишеструке облике унутарњег драматизма. Ко је видео свој лик у гротескној хипостази не може га никада заборавити, јер ће се увек бојати себе самог. Безнађе је пропраћено екстремним мученичким немиром. А шта друго чини ово гротескно осим што актуелизује и интензивира страх и неспокојство?

ПРЕДОСЕЋАЊЕ ЛУДИЛА

Никада људи неће схватити зашто неки од њих морају полудети, зашто постоји, као неумољива коб, улазак у хаос, где лудидност не може да траје више од минуте. Најнадахнутије странице које одишу апсолутном лириком у којима си заточеник тоталног нијанства бића, органског усхићења, могу бити написане само нервозном тензијом, тако да је повратак равнотежи илузоран. Не може се више преживети нормално после таквих напрезања. Интимни покретач бића не подржава више нормалну еволуцију, а унутрашње баријере губе сваку конзистентност. Предосећање лудила настаје само после великих и капиталних искустава. Као да си се виноу у сувише велике висине где те хватају вртоглавице, почињеш да се клатиш, губиш сигурност и нормални осећај непосредности и конкретности. Велика тежина изгледа притиска мозак и стеже га, да би га свела на илузију, мада нам само те сензације откривају стравичну органску стварност из које извиру наша искуства. И у том притиску, који хоће да те обори на земљу или да те баци у ваздух, настаје страхота чије елементе је тешко дефинисати у овом случају. То није ужасавање од смрти, упорно и опсесивно које влада човеком и доминира над њим до његовог гушења, које се увлачи у цео ритам његовог бића да би ликвидирало процес живота у нама, већ ужас са севовима који се јављају ретко, али интензивно, као нагли немир, али који елиминише заувек

могућност будућег разбистравања. Немогуће је прецизирати и дефинисати то чудно предосећање лудила. Оно што је доиста стравично у њему проистиче из чињенице да ми предосећамо у лудилу тотални животни губитак, да губимо све неповратно, већ живљено. Настављам да дишем или да једем, али сам изгубио све што сам додао биолошким функцијама. То је само приближна смрт. У лудилу губиш оно што имаш специфично, оно што мислиш да те индивидуализује у васељени, своју личну перспективу и одређену оријентацију свести. Смрћу губиш све, али тај губитак настаје бацањем у ништавило. Зато је страх од смрти трајан и суштаствен, али мање чудноват од страха од лудила, у којем је наше полуприсуство више комплексни елемент немира органског страха од тоталног одсуства у ништавилу у које те води смрт. Зар лудило не би било спас од беде живота? То питање је оправдано само теоретски, јер, практично, за човека који пати од одређених анксиозности, проблем настаје у сасвим другом светлу или боље речено у другој сенци. Предосећање лудила компликује се страхом од *лудидности* у лудилу, страхом тренутака налажења самог себе, да интуиција пропасти може бити толико мучилачка да може да изазове још веће лудило. Не постоји спас кроз лудило, јер не постоји човек са предосећањем лудила који се не плаши евентуалних лудидности у таквом стању. *Хтео би хаос, али страхујеш од светлости у њему.*

Облик лудила је одређен органским условима и темпераментом. Како се већина лудака регрутују из депресивних, кобно је да депресивни облик буде још учесталији код лудака, него пријатна, весела и неиздржљива стања усхићења. Толико је учестала црна меланхолија код лудака тако да сви теже ка самоубиству, решењу толико тешком док ниси лудак.

Хтео бих да полудим само у једном случају. Када бих постао весели лудак, живахан и стално добро расположен, који не поставља себи ниједно питање и нема ниједну опсесију, али који се смеје бесмислено од јутра до увече. Мада желим бескрајно светле екстазе не бих хтео ни њих да имам, јер су оне пропраћене депресијама. Но хтео бих купање у топлој светлости која извире из мене и преображава читав свет, купање које не лечи напрегнутости екстазе, већ чува спокојство вечне светлости. Далеко од збијања екстазе, оно да личи на лакоћу грације и топлину осмеха. Васцели свет да плута тим сном светлости, опчињеношћу и нематеријалношћу. Нек не постоје више препреке и материје, облик и ивице. А у таквом оквиру да умирем од светлости.

О СМРТИ

Има проблема који једном проучени изолују човека, па чак и укидају. Уђе ли се у њих, то значи да више нема шта да се изгуби нити добије. Из такве перспективе, духовна пустиловина или некакав занос ка вишеструким животним облицима, апсурдни и неограничени елан за неприхватљиве садржаје и незадовољења, ограничавање емпиријских планова, постају једноставна испољавања бујног сензибилитета, којем недостаје бескрајна озбиљност, која обележава неког зашлог у опасне проблеме. Имати бескрајну озбиљност значи бити изгубљен. Овде није реч о сталоженом духу, а ни о озбиљности без садржаја људи названих озбиљним, већ о тензији толико сулудој да подиже човека сваки час на ниво вечности. Битисање у историји нема онда више никакав значај, јер се тренутак доживљава претерано натегнуто да се време јавља избрисано и прелевантно пред вечношћу. Очигледно је да се у неким чисто - формалним питањима, ма колико била тешка, не може претендовати на бескрајну озбиљност, јер су производ несигурности интелигенције и не ничу из органске и тоталне структуре нашег бића. Само органски егзистенцијални мислилац способан је за ову врсту озбиљности, јер је само за њега истина жива, производ лика и органског пренемагања и јефтине спекулације. Пред апстрактним човеком, који мисли због сласти да мисли, јавља се органски човек, који мисли по детерминизму виталне неравнотеже, и за то

је с оне стране науке и уметности. Ближа ми је мисао која је сачувала арому крви и меса и хиљаду пута је више волим од празне апстракције рефлексивна извируће из сексуалне узурелости или нервозне депресије. Људи се још нису уверили да је прошло време интелегентних а површних занимања и да је проблем патње бескрајно важнији од проблема силогизма, да је крик незнања бескрајно откривалачкији од најсуптилнијег распознавања и да суза увек има дубље корене од осмеха. Зашто нећемо да сачекамо ексклузивну вредност живих истина, израслих из нас, а које откривају стварност и вредносне компоненте у нама? Зашто не схватимо да се може размишљати о смрти на животни начин о најопаснијим постојећим питањима и ако њихово успостављање укида и изолује човека од живота, кроз интимно и болно учешће открива нам се, ипак, жива истина? Може ли се говорити о смрти без искуства агоније?

Смрт неће бити схваћена ако се живот не доживљава као дуга агонија, где се смрт и живот мешају. Смрт није изван, онтолошки различито од живота, јер она и не постоји као животна аутономија стварности. Уни у смрт - по савременом менталитету и хришћанству уопште - значи изгубити последњи дах и крочити у предео друге структуре и позитивитета, у живљењу пронаћи пут ка смрти, а у пулсацијама виталног иманентну дубину. И по хришћанству и по метафизикама које признају бесмртност, улазак у смрт је тријумф, прелазак у пределе метафизички различите од живота. У смрти, која постаје посебан предео нарави, човек се ослобађа, а слободна агонија уместо да отвара перспективе ка животу у којем се остварује, открива сфере потпуно трансценденталне себи. За разлику од ових визија, прави смисао агоније, чини ми се, да је откровење иманентности смрти у животу. Зашто осећај иманентности смр-

ти у животу има тако мали број људи, а реч агонија је ретка?

Није ли лажна наша свеобухватна претпоставка о смрти, а скица метафизике смрти истинита само концепцијом трансценденције?

Здрави, нормални и осредњи људи немају искуство агоније, па самим тим ни осећај смрти.

Њихов живот има коначни карактер. У структури површне равнотеже нормалних људи је да осећају живот апсолутно аутономно од смрти и објективизују га у трансцендентну стварност живота. Зато и сматрају да смрт долази споља, а не из унутрашњег фаталитета нарави. Живети без осећања смрти значи доживети несвесну слаткоћу људског заједништва које се понаша као да смрт није вечито и узбудљиво присутна.

Једна од највећих илузија нормалног човека је да верује у коначност живљења да буде с оне стране осећања заточеништва живота у смрти. Метафизичка откровења настају тек када површна човекова равнотежа почиње да се клати и када уместо наивне спонтаности постаје несносна патња виталности.

Трансценденталност смрти јавља се у визији оних који, из неизвесности живота, не издвајају органски супстрат или унутрашњу агонију, већ спољни разлог, развијајући до врхунца осећање да их је смрт прогутала брзо и изненада. Осећање смрти је толико ретко код ових да можемо казати да и не постоји. Чак и кад достигне пун интензитет, њено испољавање, временски дистанцирано, пориче могућност болне опсесије. Чињеница да се болно осећање смрти јавља само тамо где је виталност доживела поремећај или обустављање своје ирационалне способности, када је живот уздрман у дубинама и када ритам виталног делује из тоталне напетости, а не из површне и пролазне експанзије, потврђује до одређене

унутрашње извесности, иманентност смрти у животу. Визија у њеним дубинама доказује нам колико је илузорно веровање у виталну чистоту и колико је утемељено убеђење о метафизичком супстрату демонског у животу.

Па, ипак, ако је смрт иманентна животу, зашто нас свест о смрти чини неспособнима за живот? Код нормалног човека живот је непомућен, јер се процес уласка у смрт одвија сасвим наивно, слабљењем интензитета живота. За њега постоји само последња самртничка борба, никаква трајна агонија повезана с предусловима живог човека. Сваки корак у животу је - посматрано из дубље перспективе - корак ка смрти, сећање, или пак, само миг ништавила. Нормалан човек, коме недостаје смисао за метафизику, не поседује свест о постепеном пропадању у смрт, иако и он, као и свако живо биће, не измиче овој неумитној судбини. Тамо где се свест о зависности отела од живота бива очитовање смрти тако силно да његово присуство разбија сваку наивност, сваку опијеност радосту и сваки природни занос. Читава наивна поезија живота, сва његова заводљивост и дражи изгледају без садржаја, као сви финалистички планови и теолошка обећања делују шушље.

Имати свест дуготрајне агоније значи изнети индивидуално сазнање из наивног оквира и његове природне неозлеђености да би се раскринкали његова ништавност и безначајност, значи изгристи чак и најдубље коренове живота. Видети како се смрт простире над светом, како сече корење дрвету и ушуњава се у сан, како оцвалошћу запањује неки цвет или цивилизацију, како нагриза појединца или културу као иманентни разарајући дах јесте с оне стране могућности суза и кајања, с оне стране сваке категорије или форме. Ко није проживео осећање оне ужасне агоније, кад се смрт у теби диже и граби те као навала крви, као несавладива унутрашња

прилика што те гуши или те обухвата као змија и утерује ти страх у кости - тај не познаје ђаволски карактер живота и унутрашњу узаврелост, из које ниче узвишено преображење. Потребна је црна опијеност да би схватио зашто прижељкујеш пропаст таквог света. Не јасно пијанство заноса, кад те рајске визије прогањају у сјај и красоту и кад се винеш у царство чистоте, где се живот расплињује у нематеријално, већ бесно, опасно и погубно мучење живота представља суштину мрачне опијености из које смрт светли као страшни напад змијских очију што сијају у кошмару. Спознати таква осећања и слике значи међутим бити тако присно повезан са суштином стварности, да живот и смрт откривају своју лаж, не би ли се у теби развили у најреалнијем и најдраматичнијем облику. Егзалтирана агонија у бесомучном, страшном вртлогу у себи спаја живот и смрт, а зверски сатанизам измамљује сузе наслади. Живот као дуга агонија и стаза до смрти је само другачија формулација демонске дијалектике живота, због које он рађа облике да би их у ирационалном и иманентном стваралачком нагону уништио. Разноликост животних форми није обухваћена трансвиталном конвергенцијом или трансцендентном интенционалношћу, већ израста из једног дивљег ритма, у којем не видиш ништа осим демоније постања и нестајања. Подземност живота расипа се у прекомерном изливу облика и садржаја због бесне тежње да се истрошени аспекти замене новим, а да та замена не представља значајан вишак или квалитативно повећање. Људи би осетили релативно блаженство кад би се предали том постојању и покушали с оне стране сваке тешке невоље да упију све могућности које пружа тренутак, без сталног упоређивања које у сваком тренутку открива релативност која се не да превазићи. Схватање наивности је једини пут ка срећи. Али за оне који

схватају живот као тегобну агонију претвара се очекивање спаса у једноставан проблем. На тај начин нема избављења.

Очитовање иманентности смрти у животу јавља се обично у болести и депресивним стањима. Сигурно постоје и други начини, али они су потпуно случајни и индивидуални, тако да не поседују способност очитовања која се може поредити са болешћу или депресијама. Ако болести уопште имају филозофско посланство на земљи, онда само оно може показати како је лажно осећање вечности живота и како је ломљива илузија његовог коначног завршетка или испуњења. Јер, у болести је смрт свагда у животу присутна. Болесна стања везују нас за метафизичке стварности које нормалан и здрав човек никада неће схватити. Очигледно да и код болести постоји хијерархија с обзиром на снагу очитовања. Не нуде све спознаје иманентности смрти у животу с истим трајањем и интензитетом и не бивају све видљиве у идентичним облицима агоније. Ма колико се болести код појединца индивидуализовале и спецификовале, постоје, ипак, начини умирања који зависе од стања болести као такве. Читаво обиље болесних стања открива угњетавање живе особе и разлагање њених природних функција. Живот је такав да може остварити своје могућности само ако се понаша као да смрт не представља неотклоњиво присуство. Из тог разлога смрт се у нормалним стањима очитовања посматра као да долази споља и налази се изван живота. Исто осећање обузима и младиће кад говоре о смрти. Али ако их је болест погодила пуном снагом, нестају све илузије и замиру све чари младости. Извесно је да ту доле извиру једина истинска и права осећања болести. Сва друга носе на фаталан начин учењачко обележје, јер из органске равнотеже могу настати само измишљена стања, чија је комплексност

пре резултат пренадражене маште него правог узбуђења. Само су истински паћеници способни за праве садржаје и неограничену озбиљност. Остали су рођени за љупкост, хармонију, љубав и игру. Колико њих не би у суштини свог бића одустали од метафизичких очитовања из очаја, агоније или смрти у корист искрене љубави или разблудне непромишљености у плесу?

И колико њих не би одустало од славе израсле из патње зарад анонимног и неоптерећеног постојања?

Свака болест је јунаштво, али јунаштво отпора, не освајања. У болести се хероизам изражава кроз отпор према изгубљеним позицијама живота. Те позиције нису неповратно изгубљене само за оне који су органски погођени одређеним болестима, него и за оне код којих се депресивна стања јављају тако често да пред њиховом субјективном структуром чувају конституционални карактер. Депресије откривају не само постојање као осетну објективност него и смрт. Тако бива схватљиво зашто тумачења страха од смрти, који настаје код одређених депресивних особа, не могу да изнесу убедљивија оправдања. Како је могуће да код неке велике, досад чак и прекомерне животне снаге уопште наступи страх од смрти или бар проблем смрти? Том чуђењу што карактерише уобичајени менталитет може се супротставити само једна од јаких могућности битног разумевања, које су затворене у унутрашњости депресивних стања. Јер, у тим стањима, у којима зјапеће раздвајање од света постаје болно и узима маха, човек се све више приближава својим унутрашњим стварностима и открива смрт у природној субјективности. Процес продубљивања продире до језгра бића субјективности и излази ван свих социјалних фактора који је покривају. Ако се превазиђе и то прајезгро, онда напредује пароксистичко продубљивање наилази на област где је живот испреплетен са смрћу, где

се човек није ослободио индивидуацијом основа постојања и где махнит, демонски ритам света бесни у својој потпуној праузрочности. Иманентност смрти у животу превазилази депресију особе која је њоме обузета и изазива расположење непрестаног незадовољства и немира, који никад неће наћи равнотежу и мир. Преко осећања присуства смрти у животном устројству шуња се дах ништавила у постојање. Не може се замислити живот без смрти, према томе ни живот без принципа апсолутне негативности. Да је Ништа укључено у идеју смрти доказује и страх од смрти, који представља сам страх од Ништавила у које нас смрт гони. Иманентност смрти животу је предзнак коначног тријумфа Ништавила над животом, чиме се доказује да присуство смрти нема другог смисла него да предочи пут који води до Ништавила.

Решење и исход огромне трагедије живота, а, нарочито, човека, показале како је варљива вера у вечност живота и да се једино умирење историјског човека састоји у наивном осећању вечности овог живота.

У основи постоји само страх од смрти. Оно што зовемо разноликост страха није ништа друго него манифестација различитих аспеката насупрам исте темељите стварности. Индивидуални страхови су сви заједно кроз скривена слагања повезани са суштинским страхом од смрти. Они који на основу извештаченог тока мисли теже да се ослободе страха од смрти силно се варају, јер је апсолутно немогуће отушети органски страх апстрактним мисаоним конструкцијама. Ко озбиљно постави проблем смрти не може бити изједен страхом. Чак и оне што верују у вечност страх од смрти заводи у њихово веровање. У веровању у вечност укоренен је болни напор човека, чак и свет вредности без апсолутне извесности, уред којег је он живео и којима је доприносио, да спасе, да савлада Ништавило у светском и да утемељи

универзално у вечном. Пред смрћу, која се прихвата без религиозног уверења не постоји ништа што заварава човечанство створено за вечност. Читав свет облика и апстрактних категорија показује се пред смрћу као потпуно ирелевантан, а захтев за универзалношћу формалног и категоријалног пропада пред неопозивим преласком у Ништа кроз смрт у обичну варку. Јер, никада једна форма или категорија неће обухватити постојање у његовој битној структури, као што никада неће схватити најдубље узроке живота и смрти. Шта идеализам или рационализам могу да им супротставе? Ништа. Све друге представе и доктрине не уче скоро баш ништа о смрти. Једини важећи став био би апсолутно ћутање или очајни крик.

Они који тврде да страх од смрти нема дубљег оправдања, јер, докле год је присутно Ја, нема смрти, а кад умреш то Ја се расплињује, заборављају особени процес степене агоније.

Какво олакшање може да пружи вештачко раздвајање између Ја и смрти некое ко је узбуђен силним осећањем смрти? Каквог смисла може имати ситничаво пеглање или логична аргументација за неког ко је дубоко прожет осећањем непоправљивог? Сви покушаји да се проблеми постојања преместе на логичну раван су ништавни. Филозофи су сувише умишљени да би признали свој страх од смрти, сувише дрски да би прихватили духовну плодност болести. У њиховим разматрањима о смрти лежи заварана радост: у стварности они дрхте и тресу се више од свих других. Али не сме се заборавити да је филозофија уметност маскирања осећања и унутрашње патње да би се свет обмануо о правим коренима филозофирања.

Осећање непоправљивог и неизлечивог које стално прати свет и осећај агоније може најбоље да објасни

болно и са страхом помешано подношење, ни у ком случају љубав или симпатија према смрти. Уметност умирања не може се научити, јер не показује ни технике ни правила или норме. Неизлечивост агоније подноси се у бићу појединца с бескрајним боловима и напетостју. Већини људи недостаје свест о полагааној агонији у њиховој унутрашњости. Они познају само агонију која претходи коначном уласку у Ништа. У њиховој свести само тренуци ове агоније допуштају важна откривења постојања, због чега они очекују све до краја, уместо да примете значење лагане агоније, богате откривењем. Међутим, крај ће им мало тога открити и они ће тако умрети несвесно као што су живели.

То што се агонија временски развија доказује да је пролазност не само суштинска црта или услов стварања, него и смрти, драматичног процеса умирања. Овде се манифестује демонски карактер времена у којем пролазе рађање и смрт, стварање и уништење, а да из тог устројства не штрчи конвергенција у било којој трансцендентној равни.

Само у демонији времена могуће је осећање неизлечивог које нам се намеће као неизбежност наспрам свих наших најинтимнијих стремљења. Бити потпуно уверен да не можеш умаћи горкој судбини коју си прижељкивао друкчију, да си подређен неумољивом фаталитету и да ће време само још предочити драматични процес уништења: то су изрази неизлечивог и агоније. Зар Ништа није спас? Како може уследити спас у Ничему? Ако је спас у постојању скоро немогућ, како може бити замислив у апсолутном одсуству сваке егзистенције?

Пошто ни у Ничему, ни у Бићу нема спаса: Нека се овај свет заједно с његовим вечним законима претвори у прах и пепео!

МЕЛАНХОЛИЈА

Свако душевно стање тежи да се прилагоди одговарајућој спољашности или да ту спољашност претвори у визију примерену својој природи. Јер, постоји присно слагање између свих узвишених и дубоких стања, између субјективне и објективне равни. Било би апсурдно замислити кипући ентузијазам у плиткој и затвореној средини; ако би се то, ипак, десило, онда би се могло свести на прекомерно обиље, које би субјективисало читаву околину. Човекове очи виде у спољњем свету оно што га у дубини узбуркава. Спољашњи оквир је понајвише производ субјективне пројекције, у недостатку које душевна стања и жестока искуства не могу потпуно да важе. Усхићење никада није само унутрашње трошење, оно, штавише, преноси унутрашњу опијеност светлом у спољни свет. Довољно је посматрати лице усхићеног да би приметили све што његова душевна напетост уочава и снови. Интенционалност унутрашњих стања објашњава како хармонију између различитих равни, тако и потребу којом се међусобно условљавају, јер указује на немогућност ових стања да остану непомућена.

Зашто меланхолија захтева бескрајни спољашњи свет? Јер се у њој налазе растегнутост и празнина које не познају границе. Прекорачење граница може имати позитивне и негативне последице. Бујност, одушевљење, бесстања су која преплављују, чија жестина руши свако ограничење и која премашују нормалну равнотежу. То је

позитиван животни полет, који потиче из преобиља виталности и органског преливања. У позитивним стањима живот превазилази своја нормална одређења, али не да би их негирао, већ да би ослободио набујале резерве, јер би њиховим акумулисањем запретио жестоки излив. Сва екстремна стања су деривати живота, уз помоћ којих се он штити од себе самог. У негативним стањима трансценденцијама граница има потпуно различити смисао, јер не произилази из преобиља већ из безграничног понора; утолико више што тај понор као да је укореењен у бићу, ширећи се мало-помало попут гангрене. То је процес смањивања, не раста: из тог разлога он је повратак у Ништа, а не напредовање у постојању.

Осећање празнине и ширења према ничему, у којем меланхолија не оскудева, има своје дубље корене у умору, који је у основи свих негативних стања.

Премореност раздваја човека од света и ствари. Жестоки ритам живота слаби, органски трзаји заједно с унутрашњом активношћу смањују сваку напетост која диференцира живот у свету, утемељује га као иманентан моменат постојања. Исцрпљеност је примарна органска детерминанта сазнања, јер развија преко потребне услове диференцирања човека у свету; уз њену помоћ он долази до оне перспективе коју му свет супротставља. Исцрпљеност те приморава да вегетираш испод нивоа живота и од силовитих виталних напона допушта само наговештаје. Извор меланхолије је у оној области где је живот несигуран и сумњив. Дакле, плодност исцрпљености за сазнање и њен стерилитет за живот бива схватљив.

Ако се међу обичне и свакидашње доживљаје убраја наивна интимност с обзиром на индивидуалне аспекте постојања, одвајање од њих доводи у меланхолији до нејасног осећања насупрот свету и до осећања његове ма-

гловитости. Унутрашње сазнање и чудновата визија растачу све чврсте облике овог света, разбијају његове индивидуализоване и диференциране ослонце да би га оденули у нематеријалну и универзалну прозирност. Постепено одвраћање од свега индивидуалног и конкретног уздиже те до потпуног прегледа, који утолико више губи од конкретне стварности што се даље простире. Незамисливо је било које меланхолично стање без поменутог уздицања, без узлета у висине, без надвисивања овог света. Али не оног надвисивања што израста из надмености или презира, већ из трајне рефлексije и дифузног мишљења, потеклог од умора. У меланхолији човеку расту крила, али не да би уживао у свету, већ да би био усамљен. Какав смисао има усамљеност у меланхолији? Није ли она везана за осећање унутрашње и спољашње бесконачности? Меланхолични поглед је безизражајан и не пружа перспективу неограничености. Унутрашњи бескрај и неодређеност, који се не смеју изједначавати с плодношћу у љубави, траже ширину чији је обим непотпун. Меланхолија представља неодређено стање које не смера ништа одређено нити јасно. Обични доживљаји траже опишљиве и чврсте облике. Додир са животом настаје у том случају кроз индивидуално; то је тесан и сигуран додир.

Издавање из постојања као конкретног и квалитетног стања и преданост безграничноме уздижу човека изнад његовог природног поретка. Перспектива безграничног чини га усамљеним и напуштеним на свету. Осећање сопствене коначности је утолико јаче што је изоштренија свест о бесконачности света. Ако је ова свест у неким стањима депримирана и измучена, у меланхолији она боли мање због сублимације која чини да усамљеност и изгубљеност мање тиште, дајући им понекад похотљиву суштину.

Несклад између бесконачности света и човекове коначности је озбиљан разлог за очајавање; ако се он, међутим, посматра из натиричне перспективе, каква се јавља у меланхоличним стањима, престаје да буде мучан, и свет ће синути у језивој и нездравој лепоти. Дубоки смисао усамљености тежи болном уздизању човека из живота и узбуђењу у осами при размишљању о смрти. Живети усамљено значи од живота ништа више не тражити и не очекивати. Једино изненађење усамљености је смрт. Велики усамљеници се никада нису повлачили да би се припремили за живот, већ да би, продуховљени и резигнирани, поднели разрешење свог живота. Из пустоши или пећине не може се примити никаква порука за живот. Зар живот не проклиње све религије што су догмизале из пустиње? И зар просветљења и преображења узвишених усамљеника нису пре прожета апокалиптичним очекивањем краја и визијом пропасти света него окружена блиставим и тријумфалним ореолом?

Усамљеност меланхолика има плиће значење: она катакд има естетски карактер. Зар се не говори о слаткој, похотној меланхолији? Али, зар и меланхолично држање само није на основу своје пасивности и перспективног разматрања естетички обојено?

Естетско држање према животу обележно је спокојном пасивношћу која без норми и критеријума служи свему што је субјективитету од користи. Свет се посматра као драма, а човек као гледалац, који пасивно присуствује току извесних аспеката. Спектакуларни поглед на живот истискује трагично и антиномије иманентне постојању, које те, ако их једном препознаш и осетиш, заносе у светску драму као вртлог од којег застаје дах. Спознаја трагичног претпоставља такву напетост да се естетски доживљај тешко може наслутити. У трагичном

је срдачно саучешће према садржају нашег бића тако одлучујуће да сваки тренутак зависи од *судбине*, код естетског држања напротив од *утиска*. Трагично не укључује као основни елеменат мишљење, које не остаје ни код једног естетског стања. Естетско у меланхолији манифестује се кроз склоност према пасивности, маштању и чулном уживању. То што се сета тешко може потпуно изједначити с неким естетским стањем потиче од њених разноликих аспеката. Зар се црна сета не јавља довољно често? А шта пре свега значи слатка меланхолија? Ко не познаје осећање чудноватог задовољства током многих летњих поподнева, кад смо предати чулима без одређених мисли, а наслућивање јасне вечности прожима душу необичним спокојем? То је као кад би све бриге овог света и све душевне неизвесности занемеле пред драмом очаравајуће лепоте, пред чијом примамљивошћу би сваки проблем постао сувишан. С оне стране сваког узбуђења, сваке потиштености и узаврелости, један мирни доживљај упија целокупну раскош, обздавајући пожуду. Мирноћа је битно својство меланхоличних стања: то је одсуство посебних покрета. И кајање, које спада у структуру меланхолије, објашњава одсуство нарочитог интензитета код ње. Чак и ако би кајање било стално, никада не би могло бити довољно пробојно да изазове јаки бол. Предочавање извесних мотива или збивања из прошлости, гомилање неких некорисних елемената у нашој афективности, однос између наглашених осећања и околине у којој су настали, али коју су напустили, одреднице су суштине меланхолије. Кајање је израз осећања једног безнадежног процеса: прилажење смрти кроз живот. Кајем се због нечег што је у мени умрло и што је од мене одумрло. Замишљам само авет многих стварности и многих прошлих искустава. Али то је довољно да нам покаже колико је тога у нама

одумрло. Кајање открива демонско значење времена, које, док у нама подстиче раст, подмукло утире пут распадању.

Кајање изазива код човека меланхолично расположење, не кочећи га нити осујећујући његове тежње и настојања, јер у њима делује само свест о непоправљивом у односу на *прошлост*, док будућност остаје донекле отворена. Меланхолија није стање концентрисане, непропорне озбиљности, које се развија из неког органског обољења, јер се у њој не осећа ништа од оног застрашујућег осећања непоправљивог у односу на читав ток постојања, које не изостаје у неким случајевима дубоког јада. И она црна сета је пре пролазно расположење него природена склоност. Чак и у крајњем случају она се на основу свог сневног карактера може изједначити с неком болешћу са свим њеним дејствима. Формално гледано иста је суштина како слатке и похотне, тако и црне сете: унутрашња празнина, спољашња бесконачност, нејасноћа осећања, машта, сублимација - само са становишта осећајног начина посматрања разлика постаје јасна. Било би замисливо да мултиполаритет меланхолије зависи више од структуре него од суштине субјективности. У том случају би меланхолично стање са својим дифузним сањалачким и нејасним карактером узело специфични облик у свакој особи. Пошто то није стање драматичног интензитета, оно варира и колеба се више од свих других. А пошто има више поетске него активне одлике, поседује нешто од оне неупадљиве љупкости каква се среће код жена, али никада у дубокој и изједајућој жалости.

Та љупкост среће се и у пејзажима меланхоличног колорита. Развучена перспектива холандског или ренесансног пејзажног сликарства са вечностима светлости и сенке, с долинама чије кривудање симболише бескрај и

светлосним зрацима који свету дају нематеријалност, са чежњама и јадиковкама људи, који једва да наговештавају смешак из мудрости или благонаклоности - читава та перспектива износи на видело меланхоличну и лаку љупкост. У једном таквом оквиру човек као да узвикује са жаљењем и резигнацијом: "Шта хоћете, кад нема више!" На крају сваке меланхолије отвара се могућност утехе или резигнације. Њени естетски елементи крију у себи клише будуће хармоније, какве се у дубоком и органском јаду никад не јављају. Из тог разлога феноменологија туге води ка непоправљивом, а феноменологија меланхолије ка сну и љупкости.

ВАТРЕНО ПРОЧИШЋЕЊЕ

Има толико путева којима се може доћи до сензације нематеријалности, па је утврђивање хијерархије изузетно тешко, а можда и немогуће. Јер свако остварује сензацију по свом темпераменту или овладавањем, у одређеном тренутку над специфичним елементима. Мислим, ипак, да је ватрено прочишћење најплоднији покушај да се постигне таква сензација. Осећати у читавом свом бићу интензиван огањ и усијање, осећати како у теби букте пламенови као у паклу, бити сав муња и блесак - ето шта значи ватрено прочишћење. Као и у сваком купатилу постиже се чистоћа, очишћење од елемената који могу да анулирају и само постојање. Валови топлоте и пламенови који се дижу не уништавају ли срж постојања, не траже ли живот, не своде ли полет на чисту аспирацију, отимајући јој њен империјалистички карактер? Доживети ватрено прочишћење, осећати игру унутрашњег пламтећег огња, не значи ли то дотаћи нематеријалну чистоту у животу, нематеријалност попут плеса пламенова? Ослобађање од тежине, од привлачних сила које владају у овом ватреном прочишћењу не чине ли оне живот илузијом или сном? Мада је и то премало у односу на коначан утисак, један од најпарадоксалнијих, када се из осећаја иреалности сна стиже до осећаја претварања у пепео. Не постоји унутрашње ватрено прочишћење чији коначни исход није чудесно ковитлање претварања у пепео, када се доиста може гово-

рити о нематеријалности. Када су те унутрашњи пламенови потпуно сагорели, када не преостане ништа од твог личног искуства, када је остао само пепео - какву сензацију живота још можеш очекивати? Осећам лудачку сласт бескрајне ироније када помислим да би неко одувао мој пепео на све четири стране света и ветар га френетичном брзином растурио, расипајући ме простором као вечни укор овом свету.

АПОКАЛИПСА

Много бих желео да једног дана сви запослени, или људи са разним обавезама, у браку или не, млади или стари, жене или мушкарци, озбиљни или површни, тужни или весели, напусте своје станове и канцеларије и, занемарујући све обавезе и дужности, изиђу на улице и одбију да ишта раде. Сав тај залуђени свет, који ради без икаквог смисла, или гаји илузије да личним радом доприноси напретку човјечанства и будућих генерација, под импулсом најстравичније варке, трпеће у одлучном тренутку, освету медиокритетског, ништавног и јаловог живота, за проћердани живот без изузетности преображаја. Волео бих да дође време када никоме неће бити потребне заблуде идеала, када ће бити немогуће уживати у самим чињеницама живота, а свако помирење илузорно; када ће све стеге нормалног живота коначно да пукну. Сви људи који пате у тишини и не усуђују се да излију кроз сузе своју горчину, заурлаће у хору, у стравичној дисхармонији, чудесним крицима који ће уздрмати ову земљу. Воде ће брже потећи, а планине ће се претећи заљубати, дрвеће ће оголити своје корење као вечни стравични покор; птице ће загракнути попут гавранова, а звери ће, уплашене, бежати до изнемоглости. Сви идеали ће бити поништени, веровања ће постати којештарије, уметност - лаж, а филозофија - шала. Све ће бити успење и суноврат. Грудве земље летеће у ваздух а потом ће се, ношене ветром, расипати; биљке ће по

небу описивати чудесне арабеске, кривудава и гротескне линије, наказне и ужарене ликове. Вртлози ватре бујаће у дивљем ритму, а варварска бука прекриће васцели свет, како би и најмање биће знало да се ближи крај. Све што има облик, постаће безоблично, а хаос ће прогутати, у свемирском ковитлацу, све што је овај свет имао као структуру, конзистентност и облик. Завладаће лудачка узнемиреност, застрашујућа бука, ужас и експлозија, после чега ће настати вечно ћутање и коначни заборав. У тим предсмртним тренуцима људи ће бити изложени тако високој температури да ће из њих експлодирати све што је човечанство проживело попут кајања, стремљења, љубави, очајања или мржње, не остављајући ништа. У једном таквом тренутку, када би сви људи напустили своја занимања, када нико не би налазио смисла у медиокритету обавеза, када би се постојање распрело од унутрашњих противречности, преостао би једино тријумф ништавила и коначна апотеоза небића?

МОНОПОЛ НА ПАТЊУ

Питам се: зашто само неки пате? Постоји ли разлог за такав избор који из редова обичних људи регрутује категорију изабраних, да би их бацио на најстрашније муке? Поједине религије сматрају да се кроз патњу искушава Божанство и да кроз њу испашташ зло или неверовање. Но, та концесија може да важи за илузију религиозног човека, али не и за оног који види како појединац пати независно од вредности, па чак да је патња учесталија код невиних и чистих. Не постоји никакво оправдање вредности феномена патње. Апсолутно није могуће никакво утемељење патње по вредносној хијерархији. А потом остаје да се види да ли је могућа хијерархија вредности.

Најчуднији аспект оних који пате је апсолутно веровање патње које их натерује да верују у неку врсту монопола патње. Имам утисак да само ја патим, да се сва патња овог света концентрисала у мени, да само ја имам право на патњу, мада примећујем да постоји још грознија патња, да можеш умрети док комади меса отпадају са тебе, мрвиш се пред сопственим очима, постајући илузија најсавршеније свести. Постоје монструозне, криминалне, недопустиве патње. Питаш се: како се још могу догодити и ако се догађају како се још може говорити о коначности или другим причама? Под дубоким утиском сам патње, тако да скоро губим храброст. И губим је, јер не разумем зашто постоји патња на свету.

Изведеност патње из бестијалности, ирационалности и демоније живота објашњава *присуство* патње на свету, али не налази оправдање. Или вероватно је да патња нема оправдање као ни само постојање. Да ли је постојање потребно? Постоји ли разлог за чињеницу бивања? Или постојање нема други разлог осим оног иманентног?

Постоји ли постојање само као патња? Биће је само биће? Зашто не бисмо дозволили коначни тријумф небића? Зашто не бисмо дозволили да постојање иде ка ништавилу а биће ка небићу? Није ваљда једино апсолутна стварност небића? Парадокс исто толико велики као и парадокс овог света.

Мада ме феномен патње импресионира а каткад и задивљује, не бих, ипак, могао да напишем апологију патње, јер трајна патња - а не постоји истинита патња осим оне трајне - ако у првим фазама прочишћава, у последњим фазама прави будалу од тебе, поремећује те, раствара и анархизује до распада. Лаки ентузијазам према патњи, испољен у узвицима, то је карактеристика естета и дилетаната патње, који је асимилирају у разоноду, не схватајући каква страшна сила распадања постоји у патњи, колико дезагрегације и колико отрова, али и колико плодности која се, међутим, скупо плаћа. Имати монопол на патњу значи живети висећи изнад провалије. А свака права патња је провалија.

***

Колико кукавичлука у концепцији оних који сматрају да је самоубиство афирмација живота! Да би нашли извињење за свој недостатак храбрости, измишљају разне мотиве или елементе који ће им бити оправдање на немоћ. У ствари, не постоји воља или рационална одлука

да се изврши самоубиство већ само органска, интимна одређења која предодређују за самоубиство.

Убице осећају патолошки зов смрти коју, мада јој свесно одолевају, не могу, ипак, надвладати. Живот у њима је доспео до такве неравнотеже да ни један рационалан разлог не може више да га консолидује. Не постоје самоубиства из рационалних одлука, које резултирају из рефлексивних одлука о излишности света или животном ништавилу. А када нам се опонира примерима античких мудраца који су извршили самоубиство у самоћи, одговорићу да су њихова самоубиства била омогућена само чињеницама да су ликвидирали живот у себи, да су разорили трептај живота, сваку радост постојања и сваки начин изазова. Размишљати превише о смрти и опасним питањима несумњиво је, више или мање, смртни ударац животу. Истина је да су живот и тело у коме се ломе таква питања морали бити раније начети болестима да би се препустили таквим мислима. Нико се не убија због спољних околности, него због унутрашње и органске неравнотеже. Исти спољни неповољни услови остављају једне равнодушним, друге угрожавају, а остале наводе на самоубиство. Да би се дошло до самоубилачке идеје потребна су многа унутрашња колебања, патње и снажно разбијање унутрашњих баријера па да од живота ништа не остане, осим катастрофалне несвестице, драматичног ковитлаца и непојмљивих узбуђења. Може ли самоубиство бити афирмација живота? Кажу: извршио је самоубиство, јер га је живот разочарао. Као таква, очекивао је нешто што му живот није пружио. Каква лажна дијалектика! Као да самоубица није живео пре смрти, није имао амбицију, наде, воље или очајања. Самоубица је битна чињеница да не може више да живи из неког каприса, него из најстравичније унутрашње трагедије. А не моћи више живети значи ли то

афирмисати живот? Свако самоубиство најпотресније је по томе што човек сам диже руку на себе. Чудновато је да људи трагају за другим разлозима и мотивима да би хијерархизовали самоубиство, као и разним оправдањима, када га поштују. Не постоји имбецилније питање од оног које се бави хијерархијом самоубиства, а које се односи на самоубиства из виших или из нижих побуда итд... Зар сама чињеница одузимања живота није толико потресна да свако тражење мотива чини бедним. Највећи презир осећам према онима који се смеју самоубиству из љубави; они не могу разумети да је неостварива љубав, за онога који воли, поништавање његовог бића, потпуно губљење смисла, немогућност бивствовања. Када се воли свим својим бићем, својом субјективном целокупношћу, незадовољавање те љубави може довести само пронаст бићу. Ако су неоствариве, велике страсти брже воде у смрт него велике телесне слабости, јер се у великим манама конзумираш у постепеној агонији, док се у великим противречним страстима гасиш попут муње. Дивим се само двема категоријама људи: онима који су кадри да полуде и онима који у сваком тренутку могу извршити самоубиство. Само ме они импресионирају, јер само у њима кључају велике страсти и настају велики пресобрајаји. Они који разумно живе, поуздани у сваком тренутку, занесени прошлости, садашњости и будућности, имају моје поштовање. Једино они који у сваком тренутку долазе у драматични контакт са последњом стварношћу потресају ме до крајњих граница.

Па зашто онда не извршим самоубиство? Зато што се и смрти гадим као и живота. Човек сам кога би требало бацити у горући казан. Непојмљиво ми је шта ће бити са мном у васељени. Осећам у овом тренутку потребу да врштим, да избацам крик који ће згрозити цео

свет, натерати све да задрхте, да се распукну од стравичног лудила. Стравичан гром осећам могућим у себи и чудим се како не избије из мене да би уништио овај свет којег би прогутао за вјеки вјеков у мојој празнини. Осећам да сам најстравичније биће које је икада постојало у историји, осећам са као апокалиптична звер препуна пламенова и мрака, полета и очајања. Животиња сам гротескног осмеха која се сама у себи сажима до илудзије и шири у бесконачност, која умире и расте истовремено, одушевљена између свега и ништа, егзалтирана између наде ничег и очајања свега, која је расла у парфемима и отровима и изгорела од љубави и мржње, уништена светлошћу и сенком. Мој симбол је смрт светлости и пламен смрти. У мени се гаси све што светли, да би се опет родило у муњи и грому. А сама тама, не гори ли она у мени?

АПСОЛУТНИ ЛИРИЗАМ

Желео бих да букнем у радикалној експлозији са свим што имам у себи, са свом енергијом и свим садржајима, да се истопим, да се растворим; једном речју, да моје уништење буде моје дело, креација, инспирација. Да се остварим у уништењу, да израстем у најлућем замаху, преко сваке границе, да моја смрт буде мој тријумф. Хтео бих да се истопим у свету а свет у мени, да у нашој лудости остваримо апокалиптичан сан, чудесан као све визије смака света и величанствен попут сутона. Да из ткања нашег сна израсту тајанствене чаролије и заносне сенке, чудесне форме и халуцинантне дубине. Да игра светлости и сенки заодене крај света попут фантастичног декора а космичко преображење уздигне све до последње тачке отпора, када полет више не води ничему, а облици се очарано распрну у егзалтацији агоније. Да тотална ватра прогута овај свет а њени пламенови умилјатији од женских осмеха и нематеријалнији од меланхолије изазову сладострашће сутона, компликовани као смрт фасцинантни попут празнине у тренуцима туге. Неопходни су луди доживљаји да лиризам достигне свој највиши израз, да његове стеге пређу маргине нормалног субјективизма.

Апсолутни лиризам је лиризам последњег даха. Јер у апсолутном лиризму израз се меша са стварношћу, израз је све, биће у одређеној хипостази. Он престаје да буде део објективности, миноран и неоткривалачки, а

постаје део тебе. Нису више битни само сензибилитет или интелигенција, већ читаво биће, читаво тело, читав твој живот са својим ритмом и пулсацијама. Тотални лиризам, апсолутни лиризам је судбина доведена до степена апсолутне самоспознаје. Никада он неће попримити облик у одвојеним изразима, већ је сваки израз део тебе. Стога и није увек присутан, већ само у изванредним тренуцима, када се стања која оличава конзумирају одједном у истом изразу. Осећај агоније, комплексни феномен умирања када се испољава и конзумира. То је наслаганост између чина и стварности, јер чин није више испољавање стварности, већ сама стварност. Апсолутни лиризам - тотални покушај објективизације - јесте с оне стране поезије, сентиментализма итд... Он је близак некој врсти метафизике судбине; у њему се испољава тотална актуелност живота и најдубљи садржај бића решаван на овај или онај начин. По правилу, апсолутни лиризам разрешује све у вези са смрћу. Јер, све капитално је у вези са смрћу.

***

Осећам да ће се испод мене отворити огромна и мрачна празнина и прогутати ме заувек у ноћи на вјеки вјеков. И чудим се што се овај процес збива само у осећању, а не и у стварности. Ништа ми, у овим тренуцима није природније него да потонем у мрачне дубине, где не би било ни трага ни одраза отужне јасноће овога света. Не желим да трагам за органским објашњењем ове моје тежње ка мраку, јер не могу да нађем ниједно објашњење за пијанство светлости. Али, ипак, размишљај са зебњом: какав смисао може имати ова алтернанца између искуства светлости и спознаје мрака. Читава концепција поларитета чини ми се недовољном,

јер у стремљењу ка пределима ноћи постоји много дубљи немир који не може да никне из схеме нарави, из геометрије постојања. Осећање да те је прогутала ноћ, која се отворила испод тебе, могуће је само када осетиш неку тежину у глави и у читавом свом бићу, као притисак пространства ноћи на цело тело. Како ли ће мене на вјеки вјеков прогутати бескрајна ноћ овога света.

***

Утисак апсолутне пометње! Не моћи постићи никакву разлику, никакву посебност и засебност, не моћи ништа објаснити, ништа не схватити и не проценити. Утисак такве апсолутне пометње чини сваког филозофа песником, али је не могу постићи сви филозофи нити доживети у њеном трајном интензитету. Кад би је постигли, не би могли више да филозофирају апстрактно и ригидно. Процес у којем један филозоф постаје песник је веома драматичан. У коначном свету облика и апстрактних питања, у вихору осећања, у пометњи свих духовних елемената све се преплиће у чудним и хаотичним склоповима. Како се човек може бавити апстрактном филозофијом ако се у њему одвија сложена драма у којој се преплићу еротско предосећање са мучним метафизичким немиром, страх од смрти са наивним животним аспирацијама, тотално одрицање са парадоксалним јунаштвом, безнађе са охолошћу, слутња лудила са жељом за анонимношћу, крик са ћутњом, полет са ништавилом. А све се то догађа *истовремено*, симултано. Све те тежње рату попут бујице у највећој унутрашњој лудости, у апсолутној пометњи. Како се онда и даље систематски бавити филозофијом и на који начин бити кадар дефинисати њене системе? Има људи који су почели са светом

облика, а завршили у апсолутној пометњи. Због тога и могу да филозофирају само поетски. А у апсолутној пометњи битни су само јади и сласти лудости.

ВЕЧНОСТ И ЕТИКА

Нико још није могао да каже шта је добро, а шта зло. Тако ће и остати. Оно никако није у тој релативности, већ у немогућности да избегнемо употребу ових појмова. Ја, додуше, не знам шта је добро, а шта зло; а, ипак, вреднујем радње као добре и лоше. На питање зашто неку радњу сматрам добром, а другу лошом не бих могао да одговорим. То је инстинктиван процес који ме наводи да судим према моралним критеријумима; кад накнадно размислим о својим проценама, не налазим више никакво оправдање. Морал је постао комплексан и противречан јер се његове вредности више не управљају према *животној поретку*, већ су укочене у некој трансцендентној области и имају врло слабе везе са првобитним животним нагонима. Како образложити етику? Реч “добар” ми се гади; отрцана и безизражајна! Морал проповеда: нека добро тријумфује! Али како? Извршавањем дужности, поштовањем, жртвовањем, скромношћу итд. Све ми то личи на бесмислено брбљање јер је не само формално расплинуто него и, с обзиром на конкретне садржаје, неодређено. Према непосредним чињеницама, морална начела су тако шупља да се морамо запитати на би ли им требало претпоставити живот без критеријума. Волео бих свет у којем не би било никаквих критеријума, форме и принципа, свет апсолутне неодређености. Јер, у нашем свету су сви критеријуми, форме и принципи толико празни да је и њихово половично присуство

досадније од најнеумољивијег нормативног апсолутизма. Замишљам свет сна и маште који се развио при наранд-жастој светлости, где се не би више причало о добру и злу, где расправа о важности норми не би више имала смисла; а ако је стварност у суштини свог бића недоку-чива, чему онда разграничавање о добру и злу и чему уопште *разликовање* ничега? Морал се не може спасти, а они што тврде да се он пред вечношћу, ипак, може спасти силно се варају. Шта они кажу? На свету, додуше, понекад превађају похлепа, ниска задовољства, грех, али пред вечношћу стоји само добро дело, само морално понашање. Где су потонула задовољства овог света? У ничему! Једино врлина тријумфује. После сваке беде и свих невоља света штрчи последњи тријумф добра, коначна победа врлине. Али ако - а то су погрешно разумели - вечност гута све површне радости и уживања и претвара их у ништа, она ће прогутати и оно што обично називамо врлином; добротинством, моралним понашањем. Вечност не води тријумфу добра и зла, већ све уништава. Осуда епикурејства у име вечности је чиста глупост. Зар је онај што пати бољи од оног што се одаје задовољствима? Какво *објективно* значење може имати чињеница да се неко грчи и тресе у агонији, а други се опушта покрај жене? Индивидуа се троши и када пати и кад се наслађује. Патио или не ништавило ће те безусловно и неповратно усисати. Не може се говорити о приступу вечности, већ само о субјективном доживљају те вечности, који се може спознати на основу дисконтинуитета у осећању времена. Ништа од оног што човек створи не може постићи последњу и коначну победу. Зашто да се опијамо етичким опсенама кад можемо наћи лепше илузије? Сви који призивају морално спасење у вечности мисле на временски неограничен одјек моралног чина, на његову неограничену резо-

нанцу и трајање. То нипошто није тачно: такозвани крепосни људи, који су у суштини плашљивци, нестају брже из свести света него развратници који су се наслађивали чулним уживањима. Али, чак и кад би супротно било истина, шта значи надживети своју смрт неколико деценија? Ништа. Свака незадовољена жеља је пропуштена прилика за читав живот. Ни на памет ми не пада да у име патње одвраћам људе од уживања, оргија или разврата. Само просечни људи говоре о последицама уживања. А зар последице болести нису још силније? Само просечан човек жели да умре стар. Патите, дакле, срчите, испијте пехар задовољства до дна, смејте се или плачите, кричите од очајања или радости, певајте о љубави или о смрти - јер ионако све пропада! Морал хоће да овај живот претвори у низ пропуштених прилика.

ТРЕНУТАК И ВЕЧНОСТ

Разум може схватити вечност само као *искуство*, то јест у зависности од субјективног доживљаја. Објективан концепт вечности за појединца нема никаквог смисла јер његова временска коначност искључује могућност да доживи временску бесконачност, безвременост, бескрајно трајање, временски неограничен процес. Спознаја вечности зависи од *интензитета* субјективног доживљаја, а не од супстанцијалне објективности или сталног временског континуума. Ступање у вечност може се остварити само трансценденцијом времена, при чему се избегава непрекидан међусобни однос тренутка. Потребна је драматична и напета борба с временом, од које би након превазилажења илузије о међусобном следу момената преостало само бесомучни доживљај који нас уздиже до вечности. На који начин апсолутни живот омогућава у тренутку прилаз вечности? Смисао постанка и времена произилази из осећања непотпуности тренутака, њихове релативности и њихових условљености. Они што имају изражену свест о времену живе сваки тренутак, мислећи притом на следећи, дакле на редослед и промену. Али вечност је приступачна само искључивањем односа, само апсолутним животом у тренутку. Свака спознаја вечности крије скок и уздицање јер је напетост која претходи потребна да би се пронашла ведрост опуштеног гледања на вечност каквој су дорасли само ретки. Код ове контемплације није важно њено трајање, већ интензитет.

Повратак уобичајеном доживљају никако не умањује плодност тог страшног искуства. Важна је *учесталост* те контемплације. Само честим искуствима може се доспети до опијености вечношћу, до стања чистог блаженства у којем преображаји имају узвишене, нематеријалне ореоле, а насладе су надземаљске, светлוצаве и очаравајуће трансценденције. Ослобађање из низа даје тренутку апсолутни карактер; не на објективан, већ на субјективан начин. Апсолут за наше осећање, али којем свакако не може да се припише елемент нестварности и фантазије. Јер ако време са својим мноштвом појединачних елемената из перспективе вечности није иреално, прилично је ирелевантно за оно битно.

У вечности живиш не кајући се нити очекујући ма шта. Зар тако проживљен тренутак не узрокује иступање из релативности укуса и категорија, превазилажење иманентности у које нас уплиће пролазност живота? Живот у иманентности је немогућ без истовременог живота у времену, јер је суштинска карактеристика пролазности у основи живота као динамичне и непрестане делатности. Драматични карактер живота је незамислив без времена. Што је живот страшнији, време је реалније и богатије читавањима. Живот показује *развијеност* праваца, интенционалних нагона који се могу развити само у времену. Ако се мисли на живот, говори се о тренуцима; ако се мисли на вечност, о тренутку. Није ли спознаја вечности, савладавање времена, трансценденција тренутака животни губитак? У том преображају лежи преисклизнуће живота у другу раван, где се антиномија и дијалектика животних нагона бистре на великим висинама. Онима којима је посматрање вечности природено, као и онима што успевају у источњачким културама, драматична борба за превазилажење времена туђа је као и тежња за продубљивањем. Али за нас

је контемплација вечности и повод за пријатне визије и чудесне заносе. Све је дозвољено ономе ко је стекао свест о вечности, јер се за њега сва разликовања расплињују у визији монументалне ведрине која извире из потпуног одрицања. Вечност не може бити вољена са страшћу којом човек воли жену, своју судбину или сопствено очајање. Тежња ка вечности личи на узлет у летње небо или уздизање до неупадљивог светлуцања звезда. Небеско плаветнило и светлост звезда су симболи вечности у којој се ни за шта више не кајеш и ништа више не желиш.

ИСТОРИЈА И ВЕЧНОСТ

Не разумем каквог смисла има да живим у историји, делим идеале доба и размишљам о култури и социјалним проблемима. Сит сам културе и историје; скоро ми је немогуће да учествујем у историјским превирањима или да се предам пролазним идеалима и стремљењима. Историја се мора превазићи. А то може бити само онда кад прошлост, садашњост и будућност не буду имали више никакав значај, кад постане свеједно *када и где* се живи. Каква је предност живети данас уместо у старом Египту пре четири хиљаде година? Ми смо будале кад жалимо оне који су живели у епохама од којих нам ништа није преостало, који нису познавали хришћанство или открића и проналаске модерне науке. Кад време не би било неповратно, не би ми било жао да живим у ма којој другој епохи, јер ниједна није боља од других. Пошто не постоји хијерархија мишљења и гледишта на живот, сви имају и нико нема право. Историјске епохе су затворене форме које живе у уверењу о својој коначној важности, да би дијалектика и динамика историјског живота напредовале ка другим формама, које су исто тако - као и све под сунцем - непотпуне и ограничене. Читава историја изгледа ми тако ништавна да се чудим како се неко за живота може бавити само прошлосту. Каква значај још могу имати истраживања идеала других епоха, религије човечанства или трзање неких сифилитичара? Људска дела су, можда, величанствена, али

мене не занимају. Зар ме посматрање вечности не мири са самим собом? Не човек и историја, већ човек и вечност је важећи однос у свету у којем се чак не исплати ни дисати. Нико не негира историју из пролазног хира, већ подстакнут великим трагедијама које само малобројни слуте. Људи мисле да се о историји размишља апстрактно и да се она након прорачуна и рефлексije одбацује, док одбацивање у стварности извире из најдубље туге. У тренутку кад порекнем целокупну прошлост људског рода, кад одбијем да учествујем у историјском животу, напада ме смртоносна и незамислива болна потиштеност. Врло је могуће да је та туга била латентна и да су је ове мисли предочиле и продубиле. Осећам горак укус смрти и ништавило које се у мени ствара и саживе ме као јак отров. Толико сам потиштен да ми све на овом свету постаје безвредно. Како да говорим о љепоти, како да износим естетске ставове кад, смртно ојађен, тугујем? Изгубио сам и други део постојања: лепоту. Тако долазиш дотле да све изгубиш...

Нећу више ни за шта да знам. Превазилажењем историје достиже се над-свест, која одлучује делује код спознаје вечности. Над-свест нас води у област гдје све антиномије, противречности и несигурности овога свега немају више никакву вредност, где не знамо да ли живимо или умиремо. Који се хватају за вечност, чине то због страха од смрти. Једини дубљи смисао спознаје вечности јесте да нас наведе да заборавимо да ћемо умрети. А шта кад се поново вратиш из контемплације вечности?

НЕ БИТИ ВИШЕ ЧОВЕК

Све сам убеђенији да је човек несрећна животиња: напуштен, сам на свету, присиљен да пронађе сопствени начин живота, непознат природи пре њега. Због такозване слободе пати више него под најнемилосрднијим јармом природе. Због тога се и не чудим да је човек дошао дотле да завиди цвету или биљци. Живети као биљка, имати жељу да растеш укоренен, цветајући и венући у савршеној несвести под сунцем, бити интимни део плодности земље, желети да будеш анонимни израз животног струјања значи очајавати због смисла живота. А зашто се не бисмо мењали са цветом? Знаш шта значи бити човек, стремити идеалима и живети у историји. Шта још могу да очекујем од такве стварности? Нема сумње да је бити човек нешто посебно: доживљаваш једну од најозбиљнијих трагедија, колосалну драму; бити човек значи живети у потпуно новом, потреснијем и компликованијем егзистенцијалном поретку него што је природни. Што се дубље спуштамо у непродуховљено царство природе, драматичност све више попушта, док се сасвим не изгуби. Човек је све склонији да преузме монопол на драму и патњу. Зато је избављење за њега горући и нерешив проблем. Не могу се прсити што сам човек, јер сам тај феномен проживео све до његовог праурока. Само они који то нијесу спознали са жарким интензитетом могу да се хвале што су људи, и склони су то да буду. Ако се тако посматра, њихово одушевљење

је разумљиво. Има међу људима и оних који нису способни да се уздигну изнад анималних или биљних животних форми, па је природно да чезну за људскошћу и обожавају је. Али они што знају како с тим стоје ствари теже за ма чим другим само не да буду људи. Кад би било могуће, сваког дана бих се претварао у посебан облик животињског или биљног света. Узимао бих, један за другим, све облике цвећа; био бих трава, трње, руже, тропско дрво са заплетеним гранама; морско растиње ношено таласима или планинска биљка коју шиба ветар; птица која умилно пева, или грабљивица која крешти, птица селица или станарица; шумска неман или домаћа животиња. Проживети све врсте дивљег и несвесног беса, проћи све форме природе, заменити облик с неусиљеношћу наивне љупкости, без поза, као природан процес. Радо бих лутао шикарама и пећинама - у планинској и морској самоћи - по брежуљцима и пољима. Само та космичка авантура - доживљена у језгру живота, у својој органској искрености, која следи арабеске животних форми и питеорескноу наивност биљака - могла би да буди укус да опет постанем човек. Јер ако је разлика између човека и животиње у томе да животиња може бити само животиња, док човек може бити *и не-човек*, а тиме и нешто друго него он сам - онда сам ја не-човек.

МАГИЈА И ФАТАЛНОСТ

Тешко ми је да замислим радост људи који су обдарени магијским сензибилитетом, који осећају да могу све, никакав им отпор не изгледа превелик, а никаква препрека непремостива. Магија претпоставља такво јединство са животом да је свако субјективно испољавање израз пулсација свеколиког живота. Она у себи крије обиље интеграција и животно струјање, преобиље занимања у смислу и правцу иманентности овог живота. Магијски сензибилитет може водити само радости јер за њега не постоје оно неизлечиво, нерешиво и неизбежно као саставни делови унутрашњег склопа бића. Осећај да све можеш, да је све апсолутно у твојој моћи, да је твој полет полет овог свега, да у теби френетично и жестоко пулсира универзални ритам, да си ти свет, да је твоје постојање замисливо онолико колико те прожима, проналазити у сваком тренутку, у савршеном изразу, предочен смисао света сигурно значи остварити несхватљиву форму радости која је монопол обдарених магијским сензибилитетом. Магија не зна за болести, а ако и постоје, магична визија их замишља излечивим, тако да њихове неумољивости нестаје. Магични оптимизам све разматра са становишта једнаких вредности; за њега је лажан сваки покушај да се болест индивидуализује и третира специфично. Магија побеђује и негира сваку негативност у животу, демонско биће у дијалектици живота. Поседовати магијски сензибилитет значи не разумети

велику, болну стварност, све неизлечиво и неизбежно што живот крије, беду и смрт. Илузије магије негирају *непоправљивост* свега и смрт као кобно и универзално деловање. Тај феномен - посматра ли се субјективно - има огроман значај јер доводи до стања блаженства и еуфоричног сањарења. Јер, човек живи као да никада неће умрети. Проблем смрти која предстоји своди се на субјективну свест о њој. За оног којем та свест недостаје, чињеница да ће после смрти прећи у ништавило нема никакав значај. Непрестано гледати смрти у очи значи спознати пароксизам свести. У магији, свест још није добила од живота аутономију која јој даје карактер центрифугалне силе, већ још увек чува биће набрекло од животне снаге.

Много су компликованији они који поседују свест о фаталности; за њих је све на свету нерешиво, непоправљиво и неизлечиво; они осећају да је сваки труд узалудан, а кајање немогуће, они разумеју да судбоносно представља битан аспект света. Јер, све суштинске стварности развијају се у знаку неизбежног, које почива на неспособности живота да превазиђе сопствене иманентне услове и границе. Магија делује на неважне ствари, на аспекте којима недостају битно и монументално, али је ништавна насупротив метафизичким реалностима, где се углавном захтева ћутање, за које је магијски сензибилитет неспособан. Живети с подстицајном свешћу о неотклоњивом, с немогућношћу и неспособношћу пред силним проблемима који се не могу поставити, а да се не нађеш драматично разапет у постојању, значи субјективно доживети знак питања који управља светом и чија се упитна крива линија чини симболом неприступачне бесконачности.

***

Тврдите ли да су очајање и агонија само предигра, да се идеал састоји у њиховом превазилажењу и да упорно истрајавање води аутоматизму? Говорите ли о радости као нечему што једино може донети спасење, а све остало презирете? Да ли живот у тренуцима агоније означава као егоизам, а само радост сматрате племенитом? Предлажете нам *радост*: али како да је примимо споља? Ако не израста из нас, не избија из нашег унутрашњег ритма и скривених извора, сваки спољашњи захват остаће стерилан. Тако је једноставно препоручити радост онима који не умеју да се радују! А како да се радујемо кад смо оптерећени опсесијом лудила? Зар они који претерано непромишљено препоручују радост не примећују шта значи бојати се лудила које се приближава, шта значи бити сваког тренутка шибан слутњом ужасавајућег лудила? Како да се радујеш кад осећаш да ћеш изгубити разум? А ту је и свест о смрти, упорнија и извеснија. Каквог смисла има говорити о радости човеку који органски не може да се радује? Радост је рајско стање, али се може стећи само природним развојем. Можда ћемо једном прекинути драматичност агонистичких тренутака и ступити у пределе рајске ведрине и опуштене радости. Зар ће врата раја за мене заувек остати затворена јер досад нијесам нашао кључеве среће да би их отворио? А пошто не можемо да се радујемо, преостају нам само патња, сулуди и безгранични полет. Морамо уздићи агонистичке тренутке до највишег степена и пропатити своју унутрашњу драму до апсолутног пароксизма. Преостаје нам само крајњи набој, након којег се неће видети ништа, осим дима: наша ће ватра све разорити. Радости није потребно оправдање - таквом чистом и племенитом стању свака је хвала сувишна. Њено правдање

пред очајнима је чак бесмислено: они су или органски очајни - па им је радост немогућа - или нису органски очајни - па им радост пружа довољно подстрека да свако правдање учине сувишним. Апсолутно очајање је много компликованије од апсолутног одушевљења. Можда су зато врата раја претесна за оне без наде...

***

Не постоји људско биће које у дубини душе није осетило - макар бледу и неодређену - чежњу за болом и болешћу, којима је утекао. Они што непрестано пате, желе, додуше, да оздраве, али не могу да на своје оздрављење не мисле као на кобни губитак. Ако бол постане део твог бића, немогуће је превазилажење које не би личило на губитак и жаљење. Оно најбоље, као и губитак живота, дугујем патњи. Зато се она не може ни проклињати ни волети. Према њој гајим посебан, неодредљив, несагледив и необичан осећај, очаравајући као сутон. Блаженство у патњи је опсена, јер вештачко задовољство у патњи произилази из потребе да се изазове помирење са судбоносношћу бола, да се не би пропало. Последње животне резерве тињају у том лажном блаженству. Једина сагласност болу је она коју изражава туга о могућем оздрављењу. Али та туга је тако неухватљива и нејасна да никаква свест не може да је разјасни. Болови који престају носе собом осећај помућености, као да ти је улазак у умирујући ритам затворио пут до мучних и очаравајућих предела, које не можеш напустити без освртања. Мада ти блаженство у патњи није открило лепоту, никакво светло не може заслешити твоје око! Можда зато што то светло трепери и дрхти, као да ће се угасити? Да ли је слутња ноћне патње још изазовна за тебе?

***

Смисао живота може се негирати са толико становишта да њихово набрајање нема никакву сврху. Очајање, бесконачност и смрт најјаснија су становишта. Има, међутим, много интимних разлога и узрока који воде потпуно негирању живота! Јер наспрам живота нема ни истине ни неистине, само спонтана реакција нашег најинтимнијег бића.

Субјективизам? Потпуно ми је свеједно што други мисле другачије. Субјективно искуство те уздиже на раван универзалности, као што те тренутак уздиже на раван вечности. Тврдити да је очајање индивидуално и за друге потпуно ирелевантно исто је тако апсурдно као кад би ти рекли да је умирање потпуно индивидуално и зато не обавезује никога. Мало људи уме да цени самоћу!

Чим се деси нешто у самоћи, пожуре да објаве свој стерилитет. Искључиво придају вредност социјалном деловању, предајући се илузији да су сви томе допринели. Сви хоће да учине нешто делотворно, да се остваре, да надживе својим делима, као да се ова неће распасти у прах и пепео! Шта ће остати од свега тога? *Шта би друго него ништа!* Ја сам незадовољан свим и свачим. Кад бисте ме изабрали за самог Бога овога света, опет бих се одмах повукао; а ако би се читав свет ограничио на мене, кад бих ја био свет, уништавао бих се све док не нестанем... Како да доживим тренутке у којима ћу имати утисак да све разумем?!

ЕНТУЗИЈАЗАМ КАО ФОРМА ЛЈУБАВИ

Има људи који свој живот остварују у таквој чисто-ти и бистрини да их човек, обузет болним противречји-ма и хаотичним нагонима, тешко може замислити. Би-ти ушлетен у унутрашње борбе, исцрпљивати се у интим-ном драматизму и доживети своју судбину у знаку неиз-лечивог значи живети у пределима где су свако разја-шњење или чистота илузорне. Они, чији живот несмета-но расте, који живе ритмом лишеним драматике, дости-жу стање задовољења и уживања кад свет изгледа оча-равајуће и блиставо. А зар ентузијазам није стање које све обавија сјајем заводљивости и уживања? Описати ен-тузијазам значи спознати једну особиту форму љубави, индивидуализовати неку врсту препуштености човека све-ту. Љубав има тако много лица, тако много одраза и варијанти одступања да је тешко пронаћи њено централ-но језгро или тишичну форму. Суштински проблем сва-ке еротике је да покаже првобитну, појавну форму љу-бави и како она у праоснови настаје. Кад се говори о љубави полова, љубави према неком божанству, према природи или уметности, мислимо на ентузијазам као форму љубави. Која је, пак, најорганскија, првобитна и најреалнија од ових манифестација? Мора постојати јед-на, од које све друге зависе или се чак из ње изводе. Многострукост еротских форми не може се замислити без зрачења, фосфоресценције и жара једне једине, ко-ја као сунце расипа своје зраке и према бићу предмета

и према аспекту форми. Теолози тврде да је првобитна форма љубави била љубав према Богу. Све друге мани-фестације су само бледи одсејај те фундаменталне љуба-ви. Пантеисти с естетичким склоностима сматрају да је првобитна љубав била природа, за неке чисте естете то је уметност, за неке који верују у биологију били би то безосећајна сексуалност, док је за неке метафизичаре то осећање универзалног идентитета. Али, нико никада не-ће моћи да докаже да су те форме за човека битне јер су током историјског трајања вариране и промениле се толико да данас нико не може да проникне у њихов стварни карактер. Мислим да је најбитнија форма љуба-ви љубав између мушкарца и жене. Она се не ограни-чава само на сексуалност, већ укључује мноштво душев-них стања чија је плодност очита. Питам се: да ли се неко убио због Бога, природе, уметности? Све су то ису-више апстрактне суштине да бисмо их интензивно воле-ли. Љубав је жаркија уколико је везанија за нешто ин-дивидуално, конкретно и јединствено. Нека жена се во-ли због оног што је разликује од света, због њене посеб-ности. Ништа је на свету не може заменити, ако је љу-бав страсна. Све друге љубави учествују у овој централ-ној, мада теже да постану аутономне. Зато се ентузија-зам и посматра независно од Ероса, док је у стварности укореењен у најдубљем бићу љубави, мада рађа форму ко-ја тежи да се ослободи из сфере еротског. Унутрашња природа сваког ентузијасте крије космичку, универзалну осетљивост, способност да све прими, да се оријентише у сваком смеру, из нагона и унутрашње неумерености, да не би ништа пропустио и да би учествовао у свакој радњи животног обиља, које се троши у наслеђивању и страсти дела, за несебично уживање у узаврелости и ди-намични култ покретачке снаге. Занесени човек нема критеријума, страна су му планирања и прорачуни, зна

само за самоодрицање, колебања и преданост. Радост испуњења и одушевљења деловањем су карактеристике човека којем је живот елан, коме су важни само виталност, нематеријални полет, који живот уздиже у висину где се смањују интензитети и негативитети разорних сила. Свако од нас проживљава стања ентузијазма, али она су исувише ретка да би нас одредила. Овде мислим на људе код којих претеже ентузијазам, чија је учесталост тако јака да на специфичан начин прожима индивидуалност. Ентузијаст не зна за поразе, јер га не занимају сами предмети, већ иницијатива и пожуда њиховог активног коришћења. Он не започиње нешто зато што је размислио о сврсисходности у смислу, већ што не уме друкчије. Ако му није свеједно због успеха или неуспеха, он тиме ни у ком случају не бива подстакнут или обесхрабрен. Ентузијаст је последњи човек на овом свету који ће заказати. Живот је у суштини много просечнији и расцепканији него што то људи слуте. Зар ту не лежи објашњење зашто сви пропадамо, зашто жртвујемо живост унутрашњег била и затварамо се, при чему се кочимо на штету стваралаштва и унутрашње динамике? Губитак виталног и ентузијастичког струјања уништава осетљивост и способност да се живот загрли дарежљивошћу и еланом. Ентузијазам се као једини одржава живим до дубоке старости. Сви други, који нису као већина људи рођени мртви, умиру пре времена. Истински ентузијастички су веома ретки! Излишно је замишљати свет у којем свако воли све. Свет ентузијастичних људи нуди слику која више очарава од раја, јер узвишени набој и радикална дарежљивост премашују сваку рајску визију. Могућности сталног поновног рођења, преображења и интензивирања живота праве од ентузијасте човека који непрестано одолева демонским искушењима, који се налази с оне стране страха од ништавила и мука самрт-

ничке борбе. Живот ентузијасте не познаје трагику јер је ентузијазам једини животни израз који пркоси смрти. Чак и у љупкости, форми врло сродној ентузијазму, то незнање, то органско занемаривање и ирационално непознавање смрти је мање очито. Јер, ондулације љупкости су понекад далека алузија на привидни карактер живота. У љупкости има сетне чаролије: у ентузијазму, напротив, нема је. Моје силно дивљење према ентузијастима потиче отуда што не могу да схватим како такви људи постоје на свету у којем смрт, ништавност, жалост и очајање чине тако језиви хор који осујећује све наше напоре да чујемо узвишене и трансцендентне мелодије. Упечатљива је и сумњива је чињеница да има људи који никада не очајавају. Како је могуће да у ентузијазму не постоји разликовање предмета? Како се непрестано може црпети само из преобила и безмерности? Које чудновато и парадоксално остварење је постигла љубав у ентузијазму? Што је љубав дубља, индивидуалнија је и јаче повезана са специфичним објектом. Мушкарци који воле истински, с огромном страшћу, не могу истовремено волети две жене, већ само једну. Што је страст јача, њен објекат више штрчи. Замислимо сад еротску страст којој недостаје објект; предочимо себи љубав мушкарца без жене којој ће поклонити љубав. Зар то не би била пуноћа љубави? Зар не постоје људи са силном способношћу да воле, а никад нису волели у смислу оне типичне, првобитне љубави? Ентузијазам је љубав чији се објекат још није развио. Уместо да се све природене склоности према љубави према жени и у случају жене према мушкарцу усмере, оне се расипају у великодушним изјавама, гестовима, радњама и универзалној осетљивости, како се иначе на јављају у љубави доживљеној на природан начин. Јер ентузијазам је супериорни потомак Ероса. Његова је парадоксалност у томе што не

воли жену, своју љубав не исцрпљује у узајамном култу полова, већ је истреса у несебичну самопреданост која ентузијасту претвара у чисто и недоступно биће. Можда зато што његова љубав има тако дубоки приступ. Од свих видова љубави, ентузијазам је најтемељитије очишћен од полности, више него мистична форма, која уопште није кадра да се ослободи сексуалне симболике или нудистичког култа који подразумева такође многи елементи ове симболике. Зато ентузијазму недостају немир и неодређеност које сексуалност чине праузроком људске трагике. Ентузијаста је крајње непроблематичан. Он, ипак, може много да разуме, али не и да познаје научне неизвесности, хаотичну осетљивост проблематичног духа.

Поставити проблеме значи бити изгубљен, јер проблематични духови не могу ништа да реше будући да им се ништа не допада. А где је, уосталом, њихова, способност да се препусте свему, где је очаравајући парадокс љубави као чистог стања, где стална и потпуна присутност која подетиче да се у сваком тренутку отвориш свему, и коначно: где је наивна праузрочност ентузијазма? Библијски мит о сазнању као наследном греху је најдубљи мит којег је човек икада измислио. А претерана срећа, срећа ентузијаста, састоји се у томе да они не познају трагедију сазнања. Зашто не бисмо признали: право сазнање је најдубља тама. Ја бих се у свако доба одрекао свих проблема овог света који ничему не воде за слатку и несвесну наивност. Дух не уздиже, већ растрже. У ентузијазму, као и у љупкости или магији, дух се није одвојио од живота, нити постао антиномија света. У првобитној неподељености, у нераздвојном јединству које тежи органској конвергенцији лежи тајна среће. Бити ентузијастичан значи не бити способан за дуализам. Сваки дуализам је отров. Живот обично добија своју

плодност и стваралачку снагу само кроз напоне антиномија који представљају принцип борбе, агонијског напрезања. Ентузијазам превазилази овај принцип тако што живи без драматике, удише страственост без трагике и воли без сексуалности.

ОДРИЦАЊЕ

Спознао си старост, бол и смрт, и рекао си себи да је уживање илузија, да људи који се забављају не схватају пролазност ствари, то јест исход највеће илузије. А потом си побегао од света убеђен у пролазност лепоте и свих чаролија. Рекао си: нећу се вратити све док се не спасем од рођења, старости и смрти.

Много охолости и патње је у одрицању. Уместо да се повучеш у највећој дискрецији, без роптања и без мржње, изјављујеш са патосом и надменошћу, незнање је самообмана других, осуђујеш уживање и све сласти у којима људи живе. Сви који су се одрицали и прихватили аскетску праксу живота у пустињи чинили су то из убеђења да су превазишли суштаствени начин људског релативитета. Осећање субјективне вечности дало им је илузију тоталног ослобађања. Зато немоћ њиховог успешног ослобађања потврђује осуду уживања и презир према људима који живе да би живели. Кад бих се повукао у најстравичнију и најгрознију пустињу, кад бих се одрекао свега и не бих познавао ништа друго до апсолутну самоћу, никада не бих имао храбрости да презирем друга уживања и људе који их кусају. Ако ја кроз одрицање и самоћу не могу успешно освојити вечност, већ умирем као и сви остали, зашто да презирем и именујем свој прави пут? Зар нису сви велики пророци лишени тајновитости и људског разумевања? Видим бол, старост и смрт и схватам да их не могу превазићи. Но,

зашто да овим тврдњама кварим задовољство другима? Најисправније је да ономе који је спознао овакву стварност и који је убеђен у њену неоспорну вечност, не преостаје друго до одрицање. Патња води одрицању. Кад бих се разболео од лепре, не бих осуђивао туђу радост. Јер, у свакој осуди има много зависти. Будизам и хришћанство су освета и завист оних који пате. *Осећам да у агонији не бих могао да чиним друго до да величам оргијане.* Не препоручујем никоме одрицање, јер се мисао о пролазности не може превазићи, осим код малобројних пустињака. У пустињи, као и у друштву, пролазност ствари има исту болну арому. Када размислиш да ништа није преостало од великих самотњака и да су њихове илузије биле веће од оних наиваца или незналица!

Мисао о одрицању је толико горка да је чудновато како је човек успео да је смисли. Ко у тренуцима горчине и туге није осећао хладан дрхтај кроз тело, сензацију напуштања незаменљивог, космичку смрт и индивидуално ништавило, субјективну празнину и необјашњиво неспокојство, тај не познаје грозничаву претходницу одрицања, исход трајног бола.

Али како се одрећи, куда ићи, да се не би одједном одустало, јер само одрицање има вредност. У нашем поднебљу и клими не можемо посегнути за предностима правих пустиња, већ само оних унутрашњих. Одрицање нема оквира. Ако више не можемо бити слободни под сунцем без друге мисли, осим о вечности, како да постанемо свеци под сводовима? Модерна трагедија је да нема одрицања осим кроз самоубиство. А кад би се наша унутрашња пустиња материјализовала, била би бескрајна?

***

Зашто не пукнем, зашто се не распадем у парчиће, зашто не потечем попут планинског извора? Нема у мени толико енергије да бих уздрмао овај свет, не постоји у мени толико лудости да би се изгубио сваки траг јасноће. Није то моја једина радост, радост хаоса, а полет није једини мој ужитак који ме обара. Зар не могу волети без уништавања себе? Зашто у мојој љубави има толико неспокојства, страха и несигурности? Зашто моја љубав излива толико отрова? Хоћу да потпуно напустим сва стања, да не мислим на њих и да живим у најпотпунијем обиљу. Нисам се борио и не борим се са смрћу да ми и ерос не постане непријатељ? Зашто толико страхујем када се у мени поново рађа љубав, зашто ми дође да прогутам цео свет, да бих зауставио раст своје љубави. Бедно је што желим да будем преварен у љубави да бих имао више мотива да патим. Само у љубави се може видети колико си пропао. Може ли онај који је гледао смрти у лице још увек волети? Може ли да умре због љубави?

Као што се у екстази збива прочишћење од свих индивидуалних и могућних елемената и остају само светлост и тама као кључни и суштаствени елементи, тако и у бесаним ноћима од све вишеструкости и разноврсности света остају само интимни опсесивни елементи: да оне коју волим нема. Толико чари има у мелодијама које извиру у теби у ноћима без сна, које се развијају попут плимe да би се угасиле у осеци која није симбол напуштања, већ је попут лаког корака назад неког плеса! Ритам и вијугава еволуција унутрашње мелодије савлађују те и обухватају у одушевљењу које не може бити екстатично јер има превише бола у мелодичном таласању. За чим жалим? Тешко је рећи - јер су несанице то-

лико компликоване да је немогуће схватити губитак. Можда и зато што је губитак безграничан... Опсесије се индивидуализују само у несаницама, јер се само у њима може остварити заточеништво у облицима мишљења и осећања. Присуство једне мисли или једног осећаја, у несаницама је органско, конститутивно, и намеће се ексклузивно и диктаторски. Све што се у несаницама јавља остварује се *мелодично*, у облику мистериозног лелујања. Вољена се особа прочишћује у нематеријалност као да се расула у мелодији. И тада се никако не може знати да ли је твоја љубав сан или стварност. Неопишљиви карактер који ово преобраћење дарује стварности свега онога што се догађа у несаницама изазива у људској души забринутост и неспокојство, недовољно јаке да би водиле универзалном немиру и чувају све елементе немира и ускомешаност суштине музике. Грозна у сваком тренутку испољава се универзалност ноћи, чија неопишљива прозирност, мада је плод илузија, није мање мелодиозна. Али туга те универзалне ноћи јаче влада тајном смрти него љубави.

Као и у тумачењу рађања љубави, феномен ирационалности ("љубав је слепа") је пресудан, тако у *сензацији* љубави, феномен стапања није мање значајан и пресудан. Љубав је облик заједништва и присности. Шта може боље да изрази тај облик од субјективног феномена стапања, разбијања свих баријера индивидуације? Стапати се у дрхтај, који своди читав живот у теби на пулсацију и распламсавање које је тешко дефинисати. С ким љубав доводи у контакт? Није ли она универзална, али и специфична истовремено? Није ли парадокс љубави да достиже свеопште и недокучиво, мада је усмерена само ка једном бићу? Дубоко заједништво остварује се само кроз индивидуално. Волим једно биће; али ако оно симболизује све, ја учествујем онтолошки у свему, у

суштини несвесно и наивно. Универзално у љубави подразумева одређеност објекта, јер се не може имати тотални приступ универзалном без приступа индивидуалном бићу. Усхићење и неодређеност у љубави извиру из предосећања нерелевантног и ирационалног присуства у души, живота уопште, који нараста у теби до пароксизма. Свака истинска љубав представља врхунац коме сексуалност не одузима ништа од узвишености. Зар и сексуалност није врхунац? Не постиже ли се њоме јединствени пароксизам, екстатичан до крајње границе? Али изузетност феномена љубави је да премести сексуалност из центра свести, мада љубав без сексуалности не може да се замисли. Вољена особа расте потом у теби, прочишћена и опсесивна, истовремено с ореолом трансценденције и присности, блистајући у мислима у којима је сексуалност периферна, ако не на реалан и успешан начин, онда субјективно и имагинативно. Духовна љубав међу половима не постоји, већ само органско преображење којим се вољена особа фиксира у теби, еволуирајући у твом телу до илузије духовности. Само је у таквим околностима могућа сензација стапања, када тело потпуно задрхти и није више препрека и материјални отпор, већ сагорева у унутрашњој ватри и непојмљивим флуидима.

Пољубац је могућ само у таквој сензацији стапања, иманентног и плодног заједништва. Егзистенцијално и онтолошки, пољубац те више приближава интимној суштини живота, него дуго и компликовано размишљање. Јер, до суштаствености стварности се не доспева. Доспеш ли до тога несвесно и наивно на губитку си. Само кад си свестан осећаш колико си изгубио. Не верујем да су суштина и присност живота изгубљено благо за оне који су трагали и лутали путевима духа.

Највећа глупост коју је људски ум измислио је ослобађање кроз убијање жеље. Зашто зауздавати живот, за-

што га уништити за тако мали добитак, као што је потпуна равнодушност, ослобађање које ништа не значи.

Са каквом смелошћу можеш још говорити о животу кад си га сасвим уништио у себи? Више поштујем човека противречних жеља који је несрећан у љубави и очајан него хладног мудраца, охолог и одбојно равнодушног. Не могу да замислим одвратнији свет од света мудраца. Требало би заувек уништити све мудраце на земљиној кугли да би живот и даље постојао какав је: заслепљен и ирационалан. Свака држава би добро поступила да похпси све мудраце и затвори их у напуштени замак, да не би никога више узнемиравали. Мрзим мудрост оних људи које истина не боли, који не болују од нерава, меса и крви. Треба прогласити ништавним све истине ушкопљених људи, који размишљају без сперме у мозгу, без тескобе и очајања. Поштујем само виталне истине, органске и сперматске, јер знам да не постоји истина, већ само живе истине, плодови нашег неспокојства. У праву су сви они који живо мисле, јер не постоје одлучујући аргументи против њих. Чак и када би постојали они не могу бити оборени, осим у истрошености. Јер људи, који траже *истину*, могу осећати само жал. Или мудраци ни до сада нису разумели да истина не може да постоји?

ПОВРАТАК У ХАОС

Назад ка првобитном хаосу, у првобитни хаос! Субјективно развијајмо процес уласка у првобитну пометњу, у праисконски вртлог света. Нека у нама нараста занос према космичком ковитлацу, пре појаве облика, пре индивидуације. Нека у нама букне осећање напора и лудила, пламенова и понора. Нека нестану закони света у дубини наших бића са свим последицама, са кристализацијама и структурама да би у том потоцу и неравнотежи приступ апсолутном вртлогу био потпун. Ако више нема закона и индивидуалних бића, обновимо по својој вољи процес од космоса ка хаосу, од природе ка првобитној недељивости, од облика ка вртлогу. Пропаст света ствара процес супротан космичком развоју, обрнут и ретроспективан. Срушена апокалипса, али чије је извориште у истом сензибилитету и истим тежњама. Јер, нико не може пожелети повратак у хаос, а да није прележао све вртоглавице апокалипсе.

Колико страха и колико радости на помисао да сам одједном ухваћен у вртлог првобитног хаоса, у његову конфузну и парадоксалну симетрију. Симетрија овог вртлога је једина хаотична симетрија, лишена формалног постојања и геометријског смисла.

Но, у сваком вртлогу постоји могућност будућег облика, као што је у хаосу космичка могућност. Волео бих да сам живео на почетку света, у демонским вртлозима праисконског хаоса. Да имам могућност безбројних об-

лика, али ниједан да не буде остварен и чињеничан. Да све вибрира од универзалног немира почетка, као буђење из ништавила.

Могу живети само на почетку или на крају овога света.

КУЛТ БЕСКРАЈНОГ

Не могу да говорим о бесконачности а да не осетим унутрашњи и спољашњи ковитлац. То је као да из добро уређеног постојања са законима и облицима : ускачем у ковитлац неправилних и ћудљивих таласа, који се брзином мисли развијају у неизмерје.

Ова вијугава линија губи се у незамисливој и неодређеној даљини уколико се појачава жестина ковитлаца. Његове кривине и таласи немају ништа заједничко са лакоћом љупкости, већ описују линије компликоване као космички пламенови. Универзални дрхтај потреса све као у паклу. И чини се да се читав свет покреће убрзано, у лудачком ритму, као да се апокалипса све више приближава. Нема дубоког осећања бесконачности без оног особеног осећања приближавања космичкој пропасти, крају свемира. Парадокс бескрајног је у томе да се изазове то осећање приближавања апсолутном крају и, истовремено, само приближавање учини немогућим. Јер, као ни просторни, тако ни временски бескрај не води никуда. Бесконачност је и у прошлости и у будућности подједнако обеспокојавајућа. Шта би још требало убудуће да се оствари ако иза нас лежи вечност, у којој је све могло бити остварено? Како будућност може понудити нешто што нека прошла бесконачност није могла? Да свет има неког смисла, постао би очигледан и ми бисмо га давно спознали. Како да замислим да ће се тај смисао разоткрити тек у будућности кад је он већ мо-

рао да се покаже? Свет нема никаквог смисла не само зато што је у бити подземан него и зато што је бескрајан. Смисао је замислив само у коначном свету, у којем се нешто може достићи, где постоје границе које се опире нашем назадовању, у којем постоје сигурне и ограничене тачке, тако да би свет могао да се изједначи са историјом, с универзалним и прецизним слагањем, како то чини концепција напретка. Бесконачност не води у ништа, јер је у ничему све пролазно и беспредметно. Све је бедно према безграничном. Нико не може схватити бесконачност ако га не обузме вртоглавица и ако не осети дубоку и незаборавну ошамућеност. И како не бити збуњен кад у бесконачности ни један правац не важи више од ма ког другог? У простору, бесконачност утемељује једнакост вредности свих праваца, који не воде никуда и од којих ниједан не може да се претпостави неком другом. Бескрај негира сваку могућност да се питање смисла овог света реши повољно. Осећам да ме при помисли на ту негативност прожима ђаволска наслада, и чак се радујем што је овај свет ради бесконачног лишен икаквог смисла. А зашто нама, у ствари, толико треба смисао? Зар не можемо живети и онда кад свету недостаје смисао? Зар не може пијанство пранационалног, тотално дионизијство да замени тај универзални бесмисао? Живимо, јер живот нема никаквог смисла! Ако немамо одређену сврху и достижене идеале, сурвајмо се без размишљања у вртлог бескраја што изазива вртоглавицу, следимо његове запенушане таласе у простору, ицрпимо се у ватреном вртлогу, у његовој пустошној врелини, волимо га због његовог космичког лудила и разудане анархије. Нема спознаје бесконачног која не би изазвала свеобухватну, органску и неизлечиву анархију. Бескрај, који нам ствара слику космичког хаоса, не може се схватити ако у себи не носимо клицу анархичког

нагона. Жестока спознаја бесконачног ствара склад између спољашњег и унутрашњег ковитлаца. Доживљај бесконачног, као и стално размишљање о њему, најстрашнија је поука анархије, отпора и тоталног уништења. Бесконачност те раствара, узбуђује, нагриза корење твог бића, али те, такође, присиљава да занемариш све безначајно и случајно. Спрам бескраја чак се и бол чини слабијим.

Добро је што можемо да се стрмоглавимо у бескрај кад изгубимо сваку наду, што имамо право на скок у бездан, што можемо да учествујемо у универзалној анархији и у напонима овог ковитлаца. Шчепани његовим развојем, ми пролазимо кроз све безумље непрестаног кретања до изнемоглости, трошимо се у узмаху највише драматике, мање мислећи на смрт, а више на сопствено бескрајно лудило; остварујемо сан о космичком варварству и бескрајном обиљу, све до пароксизма, лебдимо у простору без неке друге сврхе до ли апсолутне динамике.

Нека наш пад из привида овог вртлога не личи на постепено гашење: наставимо борбу са смрћу хаосом првобитног вртлога. Нека нас патос и драматика бескрајног још једном обузму у усамљености смрти, да прелаз у ништавило личи на просветљење које потенцира тајну и бесмисао овог света. У збуњујућој сложености бесконачног постоји категорично негирање *форме*, чији је битни састојак затворена и ограничена раван. Било би кобно кад би бескрај као *апсолутно напредовање* разлагао све што посједује коначну конзистентност и формалну кристализацију. Поучно је што музика, уметност, која је најприлагођенија изражавању бесконачног, чини да се форме расплину у бујицу необичне и неизрециве дражи. *Форма* је увек склона да фрагментарно да апсолутни карактер, да га изолује у аутономији и индиви-

дуализује његове садржаје, искључујући при том перспективу универзалног и бескрајног. На свету постоји форма да би се садржаји постојања отели хаосу и анархији бескрајног вртлога. Да форма има колебљиву конзистентност према овом вртлогу доказује сваки дубљи поглед, јер се с оне стране ефемерних кристализација открива истинска стварност као некакво треперење и врло напето пулсирање. Смисао форме произилази из самопадања у коначности, у непостојања завођења ограничености, које никада неће довести до метафизичких испољавања. Метафизика, као и музика, ниче само из сазнавања бесконачности. Обе расту на висинама и проузрокују вртоглавицу. Чудно је што сви који у овој области стварају оно одлучујуће, нису захваћени лудилом. Музика више од осталих уметности захтева крајњу напетост и тако дубоку инспирацију да је несхватљиво како неко након таквих тренутака још може нешто да разликује. Када би на свету постојала иманентна и неумољива доследност, сви велики композитори морали би на врхунцу свог живота да се убију или изгубе разум. А зар сви који се уздигну до бескрајног не корачају стазама лудила? Шта нас се још тичу нормалност или абнормалност? Живимо у екстази бескрајног, предајмо се свему бесконачном, уништимо форму и створимо једини култ без форме: култ бесконачности.

БАНАЛНОСТ И ПРЕОБРАЖЕЊЕ

Лудост је чинити свакодневне, обичне и просте гестове, ако се може одмах нестати или поново стећи наивност. Баналност се мора превазићи свим средствима и остварити преображај, који није друго до испуњење апсолутне изражајне снаге. Растужим се кад помислим да људи пролазе једни поред других, када своју судбину остављају на цедилу и исцрпљују се у површиности. Зар се не можемо сваког тренутка напрегнути да бисмо појачали светлост у себи или се опили безданом туробношћу? Зар не морамо свим случајностима дати бескрајан израз? Зашто не исцрпимо бол? Због чега не можемо сачувати осмех док не стигнемо до извора живота, из којег он избија? Сви ми имамо *руке*, али никоме не пада на памет да их профини и достигне апсолутну изражајну снагу помоћу њихових нежних нијанси и дражесног држања. Дивимо им се на сликама, ћаскамо о њиховом значењу, али нисмо кадри да посредством њих изразимо сопствену личност и откријемо наша унутрашња узбуђења. Имати сабласну руку, руку као нематеријални одсјај, нервозну, затегнуту за последњи грч; или тешку, претећу, чврсту и страшну руку. Нека присутност и показивање руку буду више од беседе, више од плача, више од осмеха или молитве. Јер, руке могу имати очи тамо где очи гледају у унутрашњост. Апсолутно обиље изражајности, као плод трајног преображаја, непрекидног унутрашњег обнављања с неугасивим пожаром и та-

ласима што се високо уздижу, с бескрајним дрхтајима и неодрживим трзајима, претвориће наше присуство у извор који својим блистањем превазилази сунце. Не само руке; све што нас индивидуализује може достићи форму изражајности у којој се унутрашњост нашег бића продуцбује ван свих граница. Има људи, чије присуство оптерећује друге, уништава их у дубини или просветљава. У сваком случају, такво присуство је плодно и одлучујуће јер шири неприметно струјање које нас припаја и тако рећи хвата у нематеријалну мрежу. За такве људе не постоји празнина или дисконтинуитет, већ сагласност и учешће, који произилазе из преображаја, где висине изазивају не само вртоглавицу него и уживање. Потребно је, међутим, много ускомешаности и способности сабирања да би се могле испољити у одлучујућој присутности, да би нас светлост преобраћаја могла неизлечиво сагорети и уништити. А зар управо у тој смрти светлости и ватре и није највиши преображај?

***

Осећам чудно неспокојство; оно обузима читаво моје тело и надима се као кајање, да би се потом огласило као туга. Да ли је то страх од будућности мог сумњивог постојања, или страх сопственог немира? Јер, обузима ме немир пред оним што је у мом бићу неотклоњиво. Зар не бих могао у таквим околностима још да животарим, хоћу ли и после таквих доживљаја живети? Да ли је оно што доживљавам живот или апсурдни сан, сањарска занесеност, коју окружују једва приметни трансцендентни акорди? Зар се у мени не комеша гротескна и зверска фантазија чудовишта, није ли моја несталност цвет из баште неког апокалиптичног створења? Сва демонија овог живота као да се згуснула у мом неспокојству;

мешавина кајања, сумрачних сањарења, туге и нестварности. А из те демоније нећу раширити по свемиру цветни мирис, него дим и пешео као после страшног слома. Јер, васцело моје постојање је слом; никада коначан, јер је бескрајан.

***

Постоје ли друге жалости осим ожалашћености због смрти? Не, јер истинска туга је црна и недостају јој чар и сан, који се замењују бизарном замишљеношћу. Умор од туге дубљи је од умора меланхолије, смрвљености која води гнушању од живота, грозној и неизлечивој утучености. Тугу разликује од бола то што у првој претеже рефлексија, а у другом осећање, оловни и фатални материјализам, који болу даје органски карактер. Туга и бол могу довести само до смрти, никако до љубави, до еротског усхићења. Доживети сласти ероса значи живети *непосредно*, у сваком тренутку живота у његовој потајној нужности, која се због суштинске наивности сваког еротског искуства доживљава као слобода. Бити тужан и патити значи не моћи непосредно живети, не бити кадар за вршење иманентног животног чина, повезаног са животним струјањем у најорганскијем саосећању. Туга и патња откривају нам на исти начин постојање; у њима постајемо свесни своје одвојености од објективног света и немира који утискује трагичан карактер животу у постојању. Кад би постојао бог туге, њему би израсла тешка црна крила и летео би не према небу, већ у пакао.

***

Мада је човек у основи болесна животиња, ипак се нађе довољно здравих људи да говоре о значењу здра-

вља. Здравље је најмирније, најудобније и најмање ангажовано стање. Оно одаје не само органску, коначну глупост, већ и плиткост осећања, тотално одсуство сваког ризика, сваке смелости. Бити здрав значи лутати светом везаних очију и не опажати висине и дубине постојања. Против свих људи се може борити, сем против здравих, јер су они толико отупели да се у њима не одиграва никакав преображај. Највећи презир гајим према човеку сматрајући га здравим. Сирово, органско здравље, то јест *неизлечиво здравље*, најгнусније је код човека. А ако ми се супротстави здравље из милосрђа или одушевљења, одговорићу да ово двоје донекле претходе здрављу, да су два начина живљења који одређују врсту здравља. Они сублимишу органски нагон на тај начин што ми, дивећи се милости или ентузијазму, остајемо безосећајни и више нисмо свесни здравља, као израза органског, које није превазишло свој закон, али чије превазилажење увек налазимо у болести.

***

Људи исувише раде да би били оно што су. Рад је проклетство. Но, човек је то проклетство претворио у уживање. Радити свим снагама и само рада *ради*, уживати у напору који безусловно води безначајним достигнућима, замишљати да се можемо остварити само у објективном и непрестаном раду, одвратно је и несхватљиво. Истрајни и непрестани рад заглупљује, тривијализује и обезличава. Он удаљава центар занимања из зоне субјективног и премешта га у објективну зону ствари, на устајалу раван објективности. Човек се више не брине за своју личну судбину, за своје унутрашње изграђивање, за жар унутрашње фосфоресценције и остварење блиставе садашњости, већ за чињенице и ствари. Истински рад,

који би могао бити непрестана делатност преображења, тоне у делатност одрицања, иступања из центра бића. Карактеристично је да у савременом свету рад представља искључиво спољашњу делатност. Чињеница да сваки човек мора да прати некакву каријеру, да ступи у неку животну форму, која му скоро никада не одговара, води излуђивању од радног беса. Радити да би се живело - фатализам је болнији него код животиње. Јер, њена је делатност толико органска да се нераскидиво стапа са сопственим постојањем, док је човек потпуно свестан знатног вишка, многострукости облика рада. Из радног безумља човековог избија једна од његових склоности, она да воли зло, ако је кобно и често се јавља. А у раду је човек самог себе заборавио. Но, није се заборавио, јер је достигао безазлену и деликатну наивност, неко самоодрицање које се граничи са слабоумношћу. Кроз рад, он је од субјекта деградиран на објекат: животиња лишена оног дивљег. Уместо да човек тежи просветљујућој суштаственисти, сјајном и светлוצавом битку, уместо да живи за самог себе - не у смислу егоизма, већ унутрашњег раста - он је срозан до грешног и импотентног слуге спољашње стварности. Где су у таквом постојању екстазе и визије? Где врхунско безумље, где право уживање у злу? Јер, негативна сласт, која потиче из одушевљења за рад, заражена је свакодневном бедом и људском површношћу, гнусном и перфидном ситничавошћу. Зашто се људи не одлуче да прекину досадашњи посао и започну други, који нема више никакве сличности са послом на који су себе протраћили? Да ли је било неопходно градити пирамиде, палате, храмове и замкове? Зар није довољна субјективна свест о вечности, свест оног испуњења у надсвести? Кад френетична делатност, незадрживи радни нагон и спољашња неморност нешто униште, онда им је сигурно жртвован

смисао за вечност. Потврђивање је негирање вечности. Што је раст стицања добара у животу виши, што се више уздиже спољашњи рад, вечност је неприступачнија и недостижнија. Одатле ограничена перспектива свих марљивих и одлучних и њихова неизлечива плиткост мишљења и осећања. Рад је настраност. Мада раду не супротстављам ни пасивну контемплацију ни нејасно сањање, него продорни преображај бића, ипак, бесмучној, нетолерантној и неограниченој делатности претпостављам лењост, која све разуме и оправдава. *Да би се савремени свет раздрмао за живот, мора се исписати похвала лењости*, оном ленчарењу које прожимају унутрашња опуштеност и осмех који све трпи. Беспосличар има бескрајно више смисла за метафизику од марљивка. Може се, пак, десити да је беспосличарење, као и напор, знак имбецилности. Због тога права похвала припада само преображају.

САТАНСКИ ПРИНЦИП ПАТЊЕ

Ако су на овој земљи људи, зашто не урлају, зашто се не појављују на улици да извикују своју радост лудачким и непрекидним врисцима? Откуда толико дискреције и толико уздржавања? Кад бих био свестан непрекидне радости унутрашњег усхићења стањем ка ужитку, и кад бих осетио неодољиву тежњу за ужитком, и кад бих осетио да неодољиво тежим ведрини, не бих могао да преживим само у себи те тренутке, већ бих са свима поделио безгранично усхићење, изгубио бих се од среће у очима свих, употребио бих сву срећу да бих саопштио своју срећу, своју очаравајућу и неиздржљиву испуњеност. Не бих жалио кад би ми после таквог губитка глас промукао, очи ослепеле, а у ходу се саплитао, не бих жалио кад би се функције и могућности органа истрошиле, а ватра из мене само тињала.

Постоји ли срећа на свету коју треба саопштити или људи који су доиста срећни а немају *свест* о својој срећи? Могли бисмо им понудити део своје свести да би нам се одужили из своје бесконачне несвести. Зашто само патња има сузе и јауке, а ужитак само жмарке? Кад би у задовољству човек имао онолико свести колико има у болу, не би могао да искупи ужитке, патње и њихова расподела по свету била би неупоредиво праведнија?

Болови се не заборављају управо зато што су везани, у неизмерно великом обиму, за свест. Зато су једини људи који имају много да забораве они који су много па-

тили. Само нормални људи немају шта да забораве. На неки начин, ни ужици се не заборављају, јер се и они сумирају у нашу личност, одређујући је у снажној пријемчивости за ужитак и прогресивно разведравајући наше биће, као и патња која одређује пријемчивост у свом смислу. Али, док болови имају пуно значење и индивидуалност без сумирања и фатализирања, ужици се расплињују и топе као облици неодлучних контура. Невероватно нам је тешко да се сетимо ужитка и околности у којима се развио, док успомена на бол појачава грозну сензацију са искључивом меморијом сцене. Да се ужици не могу сасвим заборавити потврђује чињеница да човек који је живот проживео у ужицима, у старости неће осећати ништа осим лаког разочарања, док онај који је много патио, пада у дубоку резигнацију, у најбољем случају. А резигнација претпоставља безбројне претходне трагедије.

Срамна је предрасуда да су ужици егоистични, да они одвајају човека од живота, као што је срамна и теза по којој болови стварају наклоност према свету. Површност која постоји на извору таквих предрасуда је револтирајућа и њена књишка природа би уништила у мојој свести све библиотеке пред једним искуством доживљеним до краја.

Хришћанска концепција и текућа концепција патње су фундаментално лажне. После њих, патња је пут ка љубави, када није суштаствени пут љубави. Зар хришћанство само у овом питању треба кориговати?

Говорити о путу патње као путу љубави значи не знати ништа о сатанској суштини патње. Лествицама патње не пењеш се, него силазиш. То нису лествице ка небу, већ ка паклу. И мрак у који доспеш на лествицама патње није мање бесконачан и вечан од светлости која те ослепљује на лествицама радости.

Патња је пут одвајања, раздвајања, центрифугална сила која те одбацује од сржи живота, од центра привлачења света, где све тежи да се уједини у љубави и интимности. Ако се божански принцип одликује напором космичке синтезе и метафизичког учешћа у суштини свега, онда је патња супротност тог принципа. Сатански принцип, као принцип рашчлањења, двојности и драматизовања, пробија органску и суштинску иманентност свом сржи бола.

У свим облицима радости наивно учествујеш у тоталном ритму живота, улазиш у експериментални и несвесни контакт са конкретним динамизмом бића и сећаш се свим влакнима повезан са ирационалним пулсацијама света. И то не само у духовној радости, већ и у различитости облика органског ужитка, у вишеструкости пуноће чула.

Одвајање од света у патњи води ка претераној интериоризацији, ка парадоксалном развоју степена свести, тако да се цео свет са својим дивотама и мрачњаштвом фиксира према човеку у позицији спољашњости и трансценденције. А када си у таквој мери одвојен од света, када имаш свет вечито пред собом и када се осећаш неизлечиво сам пред овим светом, како још можеш нешто да заборавиш? Не осећаш потребу за заборавом, осим за заборавом ствари и искустава због којих си патио. Но, један од животињских парадокса овог света јесте да брише успомене оних који не би хтели да забораве, док учвршћује сећања оних који желе све да забораве.

***

Углавном, људи се деле у две категорије: на оне којима свет нуди поводе за интериоризацију и на оне за које свет остаје спољни, објективни свет без значаја. Сви

предмети физичког света и сви облици природе лишени су сваког значаја за човека ако су посматрани као такви, сами по себи. Њихово значење се открива само у једном интензивном субјективном доживљају који тежи да их асимилира и да их сабира у субјективности. Онда расту у нама и не само да ми њих детерминишемо, него и они нас одређују. Људи који су интровертни, не могу прихватити грубе чињенице, голе или мртве, већ их оживљавају, интегришу, утапајући их у унутрашњу бујицу. У истинској интериоризацији, сва објективна егзистенција је *претекст*. И само као таква, она може имати значење, јер објективна телеологија може да се гради и потврђује само системом илузија, чији је проблем у томе што их директно уочава и демаскира једно продорно око. Сви људи виде ватру, олују, падавине, пејзаже, но, колико њих осећају у њима пламенове, громове, вртлоге или хармонију? Или, колико њих видећи пламенове, помисли на грацију и смрт, а колико њих носи у себи далеке љепоте које им боје меланхолију? За људе који живе равнодушно, којима природа нуди само безбојну и хладну објективност, мада могу бити савршено задовољни животом, она није збир изгубљених прилика. Јер, они не могу прекорачити облик прости визуелизације. Код заједничког човека, вид не гута предмет, већ га изолује, удаљава га од сваке могућности интеграције и асимилације.

Колико год да сам се борио на овом свету и колико год да сам се одвајао од њега, дистанца између нас учинила ми га је само још приступачнијим. Мада не могу да пронађем смисао света, објективан смисао и трансценденталну коначност која би показала ка чему еволуира свет и докле сеже универзални процес, различитост облика постојања била је повод за стална одушевљења и туге, у тренуцима када је лепота једног цвета

моме разуму потврдила постојање универзалне коначности, попут мрље у чистоти плаветнила, такве да је изазивала песимистичко одушевљење. Они који претерано интериоризирају у најбезначајнијем аспекту природе откривају симболичко откривење.

Зар све оно што сам видео у свом животу носим у себи? Плаши ме помисао да су се сви пејзажи, књиге, жене, вулгарности и узвишене визије кондензовале у једном мозгу и да се део прошлости човечанства актуализовао у једној свести. Те мисли, визије, аспекти и предмети изгледа да нису постали суптилнији у ткивима нервне супстанце, нити су се истањили до провидности у медијуму несхватљиве финоће, већ су се, имам утисак, преселили у мене као стварност, тако да део постојања притиска моју унутрашњу бесконачност. Можда ми је зато каткад тако тешко, толико сам потиштен и опхрван да бих хтео да заборавим све прилике које ми живот пружа. Интериоризација води рушењу, јер има само један пут спасења, који нећу, међутим, никада наћи.

***

Вишак субјективизма код људи који нису доспели до веровања може водити само до мегаломаније или аутоклевете. Кад си превише окупиран собом, не можеш друго до да се волиш или мрзиш преко сваке мере. У оба случаја ликвидираш се превремено. Није субјективизам оно што те не чини Богом или Сатаном.

***

Требало би да човек престане да постоји или да постане рационална животиња. Боље да постане апсурдно биће које у сваком тренутку ризикује све, са опасним

фантазијама и бескрајним усхићењима, да би могао да умре због свега што свет нуди и свега што не нуди. Идеал сваког човека је да престане да буде човек. А то се не може, осим кроз остварење *апсолутне самовоље*.

***

Љубав према људима која ниче из патње личи на мудрост која извире из несреће. У оба случаја, корени су трули, а извор загађен. Само љубав према људима, природна и спонтана, као резултат дара природе и неодољивог заноса, може да оплоди и душе других и саопшти топлу и ведру интимност. Ако је резултат патње, љубав скрива превише суза и уздаха да не би делила зраке горке јасноће, у којој црне тачке прљају чистоту љубави. Одвише је лишавана, одвише мука и немира да би ова љубав била ишта друго до бесконачна благод. Прашташ све, допушташ све, правдаш све. Но, да ли је то љубав? А како да још волиш кад ниси ничему привржен? Љубав према људима из патње је празнина те људске душе, између свега и ничега, кроз њу је свет некако *ушао* у тебе и притиска те независно од сваког отпора. Треба ли се још чудити што се неки баве спортом, вулгарношћу, уметношћу и сексуалношћу само да би заборавили?

***

- Зашто жене не пишу? Зато што могу да плачу кад год хоће.

***

Колико ме нервних хелија кошта свака хелија, свака мисао? То је прво питање које треба да постави себи

сваки егзистенцијални и органски мислилац, мислилац у животу.

***

Ја немам идеје, већ опсесије. Идеје може имати свако. Оне нису никога уништиле.

***

- Недостатак свих људи је да *чекају* да живе, јер немају храбрости сваког тренутка. Зашто не бисмо ставили у сваки тренутак толико страсти и толико тоpline, тако да сваки тренутак постане апсолут, вечност? Сви учимо да живимо пошто немамо ништа више да очекујемо, а кад чекамо, не можемо ништа да научимо, јер не живимо у конкретној и живој садашњости, већ у безбојној и далекој будућности. Требало би да ништа не чекамо осим непосредних сугестија тренутака, да *чекамо а да немамо свест о времену*. Спас може бити само у поновном освајању непосредности. Јер, *човек је биће које је изгубило непосредност*. Због тога је *индиректна животиња*.

***

Кад треба да почне наша срећа? Оног тренутка када се уверимо да истина не постоји. Јер, то значи да је сваки начин спасења могућ, чак и кад би то било спасење кроз ништа. За оног који не верује у немогућност истине или оног који се не радује тој немогућности у души промашених љубави само донжуанизам још има неки смисао. У хришћанству нема љубави, већ само попустљивости. А онај који је мислио да је избавитељ све-

га, да су га скинули са крста пре но што је коначно ушао у ништа, ни он не би више имао ни попустљивост ни стрпљење, које је више алузија на љубав него љубав.

Љубав из патње? Она може да буде бескрајно велика, но цвече ове љубави није мање укореењено у отрову.

***

Све је могуће и ништа није могуће; све је дозвољено и ништа није дозвољено. Било којим правцем да си кренуо, он није бољи од било којег другог. Или остварујеш или не остварујеш, или верујеш или не верујеш, свеједно је, као што је исто ћутиш ли или вичеш. У свему можеш наћи потврду, као што је не можеш наћи ни у чему. Све је истовремено нестварно и стварно, апсурд и нормално, фантастично и без израза. Ниједна ствар не може бити стављена испред друге, као што једна идеја није боља од друге. Зашто се растужујеш због своје туге и радујеш због своје радости? Свеједно је да ли су твоје сузе плод ужитка или бола? Воли своју несрећу и мрзи своју срећу, помешај све и побркај све. Одреди се признања, разлика и планова. Буди као пахуљица ношена ветром или свет ношен валовима. Буди отпоран где не треба, а подлац где треба. Ко зна да ли овако нећеш више добити? А ако и не добијеш, шта губиш? Има ли нешто за губитак или добитак на овом свету? Сваки добитак је губитак, као што је сваки губитак добитак. Зашто људи још чекају одређен став, прецизне идеје и коректне речи? Осечам да треба бљувати ватру као одговор на сва постављена и непостављена питања.

***

Како се можеш борити против несреће? Само радећи против себе, увиђајући да она не произилази из спољашности већ из нас самих. Кад бисмо увидели да у сваком тренутку све зависи од преламања у нашој свести, од унутрашњих амплификација и од изоштрености сензибилности, онда бисмо доспели у сваком тренутку до те луцидности у којој се стварности постављају у својим правим обрисима. Није реч о томе да доспемо до среће, већ до мањег степена несреће. Човек који је ближи срећи него несрећи има потребу да сталним оглашавањем те луцидности, која коригује претеривања или антиципације сензибилности, јер он се није анализирао до тада, тако да се дух кристализује независно од живота. У случају несрећних људи, накнадни исправак је увек потребан да се не би потонуло - не у незнађе - него у неразумност.

Остајање у незнању је знак великог отпора, као што је знак великог недостатка доспети до неразумности након дуге несреће. Потребно је истинско васпитавање, трајни унутрашњи напор да би се постигао нижи степен несреће. Свако васпитавање сваки напор да се постигне срећа од почетка су јалови. Што год радио, не можеш бити срећан кад си кренуо путем несреће. Можеш пролазити од среће ка несрећи, а обрнут пут није могућ. То значи да срећа може имати болнија изненађења него несрећа. У срећи осећаш да овај свет треба да буде онакав какав је; у несрећи, само не онакав какав је. И мада увиђаш субјективно порекло несреће, лични недостатак проглашаваш кобним недостатком метафизичке конституције.

Никада несрећа не може доспети до широкогрудости у којој би потпуно препознали сопствену таму, и тако

видела свентуалне светлости света. Видевши субјективну беду у објективној беди света, мислимо да смо олакшали терет и ослободили се од укора који би требало себи да упутимо. У ствари, та универзализација нам продубљује несрећу и, представљајући је као космичку коб, затвара нам сваку могућност да је умањимо, да је учинимо подношљивијом.

Дисциплина несреће изазива мање немира, мање болних изненађења, мању муку и осредњу патњу. То је аристократска маска интимног трошења, дискреција агоније у тој дисциплини несреће, која привидно значи свест у највишим тренуцима, док је трагедија још већа у дубини.

***

Сензибилност за лепоту, као формално и хармонично испуњење, развија се утолико јаче уколико је човек ближе срећи. Све у лепоти налази смисао у себи самом, унутрашњу равнотежу и интегрално оправдање. Лепу ствар не можемо замислити другачијом, него онаквом каква је. Једна слика или пејзаж опчињавају нас у тој мери да не можемо да га представимо у тренутку контемплације осим у облику у којем нам се представља. Посматрати свет под знаком лепоте значи тврдити да овај свет треба да буде такав какав је. У таквој визији све се топи у хармонијама и светли у величанственостима, а негативни аспекти поштовања само појачавају чар хармоније и сјај дивоте. Лепота неће спасти свет, али ће брже довести до среће оне који ка њој корачају. Може ли лепота у свету антиномија и парадокса бити изван тих аномалија? Чар и партикуларна структура лепоте произилази из чињенице да је само објективно парадокс, а субјективно је за оног који живи лепоту изван

сваког парадокса. Естетски феномен изражава парадокс представљања *апсолута у облику*, објективизирања бесконачности у одређеним облицима. Јер шта је друго азајтет, тотално испуњење без могућности конципирања новог начина остварења, него представљање апсолута нашем осећању? Реалне немогућности овог апсолута, суштинске и органске контрадикције нисмо свесни у тренутку контемплације лепоте, већ их доживљавамо, најнаивнијом партиципацијом; апсолут отелотворен у одређеним изразима могућ је у души онога који је под влашћу естетске емоције, у тренутку визије лепоте, али је, *contradictio in adjecto* других перспектива сем лепоте. Због тога има толико илузија у сваком идеалу лепоте да је њена распрострањеност неодредљива. А најгоре је то што основна премиса сваког идеала лепоте, по којој овај свет треба да буде онакав какав јесте, не издржава ни најелементарнију анализу. Овај свет треба да буде свакакав, само не онакав какав је.

САДРЖАЈ

Бити лиричан	5
Како је све далеко!	9
Немогућност живљења	11
Страст апсурда	13
Ја и свет	18
Предосећање краја и агоније	20
Гротескно и очајање	22
Предосећање лудила	24
О смрти	27
Меланхолија	37
Ватрено прочишћење	44
Апокалипса	46
Монопол на патњу	48
Апсолутни лиризам	53
Вечност и етика	57
Тренутак и вечност	60
Историја и вечност	63
Не бити више човек	65
Магија и фаталност	67
Ентузијазам као форма љубави	72
Одрицање	78
Повратак у хаос	84
Култ бескрајног	86
Баналност и преображење	90
Сатански принцип патње	96

ГРИФОН

**Емил Сиоран
КРИК БЕЗНАЂА**

*Изабрао и превео с румунског
Петру Крду*

*Уредник
Радомир Уљаревић*

*Ликовни уредник
Мома Рајин*

*Компјутерска обрада
Милован Парезановић*

*Издавач
ИШМ Октоих
Његошева 2
81000 Подгорица
e-mail: oktoih@cg.yu*

*Тираж
1000*

2001.

Штампа: ГРАФО ЦРНА ГОРА, Подгорица

CIP - Каталогизација у публикацији

859.0-31

СИОРАН, Емил

Крик безнађа / Емил Сиоран; (превео Петру Крду)
- Подгорица: Октоих; 2001. - 107 стр.; 20 см. (Грифон)

Тираж 1000

ISBN 86-7659-038-9